

Судьянинг онгида - адолат, тилида - ҳақиқат,
дилида - поклик бўлиши шарт.

Шавкат МИРЗИЁЕВ

1/2021

ISSN 2181-8991

ОДИЛ СУДЛОВ

Ҳуқуқий, илмий-амалий нашр

Муассис:
Ўзбекистон Республикаси
Олий суди

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

Козимджан КАМИЛОВ
Робахон МАХМУДОВА
Икрам МУСЛИМОВ
Бахтиёр ИСАКОВ
Холмўмин ЁДГОРОВ
Мирзоулуғбек АБДУСАЛОМОВ
Ибрагим АЛИМОВ
Олим ХАЛМИРЗАЕВ
Замира ЭСАНОВА
Омонбой ОҚЮЛОВ
Музаффаржон МАМАСИДДИҚОВ

© Реклама нашри ва тижорий йўл билан босилган матнлар.

Таҳририят фикри муаллиф фикридан ўзгача бўлиши мумкин.

Кўлёмалар, суратлар тақриз қилинмайди ва қайтарилмайди.

Кўчириб босилганда «Одил судлов» – «Правосудие» нашри кўрсатилиши шарт.

Журнал Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2013 йил 30 декабрдаги 201/3-сонли қарори билан докторлик диссертациялари бўйича илмий мақолалар чоп этиладиган нашрлар рўйхатига киритилган.

2017 йил 29 ноябрда Ўзбекистон матбуот ва ахборот агентлигида 0026-рақам билан рўйхатга олинган. 1996 йилдан чиқа бошлаган.

Бош муҳаррир

Камол УБАЙДИЛЛОЕВ

Масъул котиб

Муталиф СОДИҚОВ

Журнал 2015 йилда «Жамият ва мен» республика танловида «Энг яхши ёритилган ҳуқуқий мавзулар» йўналиши бўйича голиб деб топилган.

ТАҲРИРИЯТ МАНЗИЛИ:

100097, Тошкент шаҳри, Чилонзор тумани,
Чўпонота кўчаси, 6-уй
Х/р 20210000300101763001
ХАБ «Трастбанк» Тошкент филиали
МФО 00850, СТИР 201403038

ТЕЛЕФОН: 278-96-54, 278-91-96,
278-25-96, **ФАКС:** 273-96-60

Email: odilsudlov.oliy@sud.uz

Веб-сайт: www: odilsudlov.sud.uz

Босишга 2021 йил 2 февралда рухсат этилди. Қоғоз бичими 60X84 1/8. 10 босма табоқ. Офсет усулида чоп этилди. Журнал таҳририят компютерида терилди ва саҳифаланди. Буюртма –2. Нашр адади 4600 нусха.

Навбатчи муҳаррир

Муталиф СОДИҚОВ

НАШР ИНДЕКСИ – 909

Сотувда келишилган нархда

«НАКИМА NASHR GROUP» МЧЖ
босмахонасида чоп этилди.
Босмахона манзили: 100 057,
Тошкент шаҳри, Юнусобод тумани
Ифтихор кўчаси, 117-уй

ОЛИЙ СУД ПЛЕНУМИ ҚАРОРЛАРИ

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг «Жиноят сабаблари ва улар содир этилишига имкон берган шарт-шароитларни аниқлаш бўйича судлар ролини ошириш тўғрисида»ги қарори.....3

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг «Судлар томонидан фуқаролик ишлари бўйича далиллар ва исботлашга оид қонун нормаларини қўллаш амалиёти тўғрисида»ги қарори.....6

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг «Иқтисодий ишлар бўйича суд харажатларини ундириш амалиёти тўғрисида»ги қарори.....11

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг «Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми ва Ўзбекистон Республикаси Олий хўжалик суди Пленумининг айрим қарорларига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида»ги қарори.....15

МУНОСАБАТ

Т. Сафаров. Одил судловни амалга ошириш жараёнида судьяларнинг юридик жавобгарлиги.....25

ХАЛҚАРО РЕЙТИНГ ВА ЎЗБЕКИСТОН

Ш. Назаров. Одил судлов учун халқаро рейтинг ва индексларнинг аҳамияти.....31

ИҚТИСОДИЙ ПРОЦЕСС ВА ЖАРАЁН

Қ. Авезов, Ш. Ғофуров. Иқтисодий процессда адвокат учун ишончнома зарур(ми)?.....35

БАНКРОТЛИК ВА САНАЦИЯ МАСАЛАЛАРИ

Қ. Хожамуратов. Банкрот корхоналарни тугатиш жараёнида муддатлар.....40

ДОЛЗАРБ МАВЗУ (COVID-19)

Д. Суюнова, Н. Акбаров. Карантин қоидаларини бузганлик учун жавобгарлик.....43

МУАММО ВА ТАКЛИФ

З. Исматуллаев. Оила бошлиғи ким?.....46

ЮРИСТ КАРТОТЕКАСИ/КАРТотеКА ЮРИСТА.....80

оид фаолиятида суд процессида жамоатчилик иштироки самарадорлигини оширишга қаратилган чоралар кўришлари зарур.

Тушунтирилсинки, суд муҳокамасида жамоат айбловчиси ёки жамоат ҳимоячиси иштирок этишига рухсат бериш тўғрисидаги масала жамоат ташкилоти ёки меҳнат жамоаси илтимосномасига кўра, судьянинг ажрими билан ҳал қилинади. Бунда жамоат айбловчиси ёки жамоат ҳимоячиси ваколатли орган томонидан юборилганлиги, унинг ваколатлари тегишли тартибда тасдиқланганлиги, муайян шахснинг суд муҳокамасида иштирок этишига тўсқинлик қилувчи ҳолатлар (кўриб чиқиладиган ишда жабрланувчи, гувоҳ, фуқаровий даъвогар, фуқаровий жавобгар сифатида иштирок этиши, иш натижасидан шахсан манфаатдорлиги ва ҳ.к.) бор-йўқлиги текширилиши керак.

Шуни назарда тутиш лозимки, жамоат айбловчиси ёки жамоат ҳимоячиси жамоат ташкилоти умумий йиғилиши ёки унинг сайланадиган органи томонидан, корхона, муассаса, ташкилот меҳнат жамоасининг ёки унинг ташкилий бўлини маси (бирлашманинг ишлаб чиқариш бирлиги, цех ва ҳ.к.) умумий йиғилиши томонидан кўрсатилиши мумкин. Жамоат айбловчиси ёки жамоат ҳимоячиси ни корхона ёки муассаса маъмурияти илтимосномасига кўра, ишда иштирок этишига рухсат бериш қонунга асосланмаган.

Бир жамоат ташкилоти ёки меҳнат жамоасидан айнан бир судланувчига нисбатан жамоат айбловчиси ва жамоат ҳимоячиси иштирок этишига йўл қўйилмайди.

Ишни судда кўриш учун тайинлангандан сўнг ишда иштирок этишга рухсат этилган жамоат айбловчиси ёки жамоат ҳимоячиси га, унинг илтимосига кўра, иш материаллари билан танишиш ва зарур маълумотларни ёзиб олиш имконияти берилиши, суд мажлисининг тайёрлов қисмида эса, процессуал ҳуқуқлари тушунтирилиши лозим.

6. Судларнинг эътибори ҳукм, ажрим ва қарорлар матни пухта тузилиши зарурлигига қаратилсин, чунки ишонарли бўлмаган, асосланганлиги йўқлиги билан тузилган суд ҳужжатлари суднинг обрўсини, у

қабул қилаётган қарорларнинг тарбиявий ва профилактик аҳамиятини пасайтиради.

Суд мажлисида раислик қилувчи суд муҳокамаси олиб борилиши, шу жумладан, жиноятни содир этишга имкон берган ҳолатлар баённомада тўлиқ ва холисона акс эттирилиши учун шахсан жавобгардир.

7. Судлар жиноят сабаблари ва унинг содир этилишига имкон берган шарт-шароитларни бартараф этиш чораларини кўришга доир қонун талабини бажаришда иш бўйича аниқланган ва жиноят содир этилишига олиб келган муайян ҳолатларни хусусий ажримда кўрсатишлари лозим.

Хусусий ажримда (қарорда) аниқланган камчилик ва хатоликлар моҳияти баён этилади, шунингдек улар билан содир этилган жиноят ёки бошқа ҳуқуқбузарлик ўртасидаги сабабий боғланиш кўрсатилади ва уларни бартараф этиш учун зарур чоралар кўриш тавсия этилади.

Хусусий ажримни (қарорни) суд мажлисида эълон қилиш мақсадга мувофиқлиги масаласи суд томонидан ҳал қилинади, бироқ, барча ҳолларда иш бўйича хусусий ажрим (қарор) чиқарилгани эълон қилинади ва бу ҳақда ёзув суд мажлиси баённомасига киритилади.

8. Хусусий ажрим (қарор) унинг устидан шикоят қилиш муддати ўтганидан сўнг қонуний кучга киради.

Апелляция (хусусий) шикояти ёки протести берилган ҳолда, хусусий ажрим (қарор) иш юқори турувчи суд томонидан кўрилгандан сўнг, башарти у бекор қилинмаса, қонуний кучга киради.

9. Судлар хусусий ажримлар (қарорлар) ўз вақтида ижро этилиши, жиноят ёки бошқа ҳуқуқбузарликлар содир этилишига имкон берган шарт-шароитлар амалда бартараф этилиши устидан назоратни кучайтиришлари лозим.

10. Судлар фуқароларнинг ҳуқуқбузарликлар олдини олиш ёки уларни тўхтатишга, жиноятчиларни ушлашга қаратилган ҳаракатларини рағбатлантириш мақсадида, уларнинг иш, ўқиш ёки яшаш жойига хабарномалар юбориш, шунингдек оммавий

ахборот воситаларидан фойдаланиш амалиётини жорий этишлари лозим.

11. Вилоятлар ва уларга тенглаштирилган судларга жиноят ишларини кўриб чиқишда иш бўйича жиноят сабаблари ва улар содир этилишига имкон берган шарт-шароитларни бартараф этиш юзасидан қабул қилинаётган чоралар самарадорлигини тўлароқ текшириш, шу жумладан, қуйидагилар тавсия этилади:

суд муҳокамаларида, тегишли ташкилот ва жамоалар кузатувиغا топширилган судланганлар тузатилиши ва қайта тарбияланишида жамоатчилик иштирокини назарда тутувчи қонунчиликни қўллаш амалиётини мунтазам умумлаштириб бориш, мазкур материаллардан жиноятларни олдини олишга оид тадбирларда ўз вақтида ва тўлақонли фойдаланиш;

ушбу масалада судлар томонидан йўл қўйилаётган хатоларни мунтазам таҳлил қилиб бориш ва уларни бартараф этиш ҳамда уларга йўл қўймаслик мақсадида судьяларга аниқ ёрдам кўрсатиш;

суд процессининг тарбиявий-профилактик таъсири, иш фақат моддий ва процессуал қонун нормаларига қатъий риоя қилган ҳолда ҳал этилгандагина самара бериши мумкинлигини ҳисобга олиб, сансалорлик, дастлабки ва суд тергови тўлиқ эмаслиги ва бир томонлама олиб борилганлиги фактларига қатъийроқ муносабат билдириш;

агар суриштирув, тергов органи, прокурор ёки суднинг ўзи томонидан аниқланган жиноят сабаблари ва унинг содир этилишига имкон берган шарт-шароитларни бартараф этиш юзасидан чоралар кўрилмаган бўлса, ушбу бўшлиқ тўлдирилиб, унга хусусий ажрим чиқариш йўли билан муносабат билдириш.

12. Судлар ўта оғир жиноятлар, шу жумладан, терроризм, қасддан одам ўлдириш, коррупцияга оид, фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқ ва эркинликларига тажовуз қилиш билан боғлиқ, шу жумладан, вояга етмаганлар томонидан жиноятлар содир этилишига имкон берган ҳолатларга, шунингдек суриштирув, дастлабки терговни амалга

оширишда йўл қўйилган қонун бузилишларига алоҳида эътибор беришлари керак.

Судлар жиноят ишларини кўришда аниқланган ҳар бир сансалорлик, хўжасизлик фактига, шунингдек корхона, муассаса, ташкилот ва айрим мансабдор шахс фаолиятида йўл қўйилган бошқа ҳуқуқбузарликка нисбатан муносабат билдиришлари лозим.

13. Судлар қонуний кучга кирган ҳукми, башарти суднинг фикрига кўра, бундай муҳокама тарбиявий-профилактик аҳамиятга эга бўлса, судланган шахснинг иш, ўқиш ёки яшаш жойига юбориши лозим.

Ахлоқ тузатиш ишлари тарихидаги жазо белгиланган шахсга нисбатан ҳукм нуҳасини унинг иш жойига юборар экан, суд меҳнат жамоаси эътиборини судланганинг хулқи устидан назорат қилиш ва у билан тарбиявий ишлар олиб бориш мажбуриятига қаратиши лозим.

Зарур ҳолларда ҳукм маълумот учун матбуот, радио, телевидение ёки унинг тарбиявий таъсири кенг бўлишини таъминловчи бошқа усулларда жамоатчилик эътиборига етказилиши лозим.

14. Хусусий ажримлар (қарорлар) сифати ва самарадорлигини ошириш мақсадида юқори турувчи судлар бундай ажримлар (қарорлар) чиқарилиши амалиётини ҳамда амалда бажарилиши натижаларини мунтазам равишда ўрганишлари ва умумлаштириб боришлари лозим.

15. Вилоятлар ва уларга тенглаштирилган судлар жиноятлар ва бошқа ҳуқуқбузарликлар сабабларини ва улар содир этилишига имкон берган шарт-шароитларни аниқлаш тўғрисидаги қонун талаблари бажарилиши устидан назоратни кучайтиришлари, хусусий ажримлар (қарорлар) сифати ва самарадорлигини оширишга қаратилган чоралар кўришлари лозим.

К. КАМИЛОВ,
Ўзбекистон Республикаси
Олий суди раиси

И. АЛИМОВ,
Пленум котиби,
Олий суд судьяси

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг
ҚАРОРИ

**СУДЛАР ТОМОНИДАН ФУҚАРОЛИК ИШЛАРИ
БЎЙИЧА ДАЛИЛЛАР ВА ИСБОТЛАШГА ОИД ҚОНУН
НОРМАЛАРИНИ ҚЎЛЛАШ АМАЛИЁТИ ТЎҒРИСИДА**

2020 йил 19 декабрь

35-сонли

Тошкент шаҳри

Янги Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик процессуал кодекси (бундан буён матнда ФПК деб юритилади) амалга киритилиши муносабати билан, шунингдек фуқаролик ишлари бўйича далилларга оид қонун нормалари судлар томонидан тўғри ва бир хилда қўлланилишини таъминлаш мақсадида, «Судлар тўғрисида»ги Қонуннинг 17-моддасига мувофиқ, Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми

Қ А Р О Р Қ И Л А Д И:

1. Судларга тушунтирилсинки, ФПК 71-моддасига кўра, фуқаролик иши бўйича далиллар деганда, тарафлар ўз талаблари ва эътирозларини асослаётган ҳолатлар, шунингдек ишнинг тўғри ҳал қилиниши учун аҳамиятга эга бўлган бошқа ҳар қандай ҳолатлар мавжудлиги ёки мавжуд эмаслигини суд қонунда белгиланган тартибда аниқлаши учун асос бўладиган ҳар қандай фактик маълумотлар тушунилади. Бу маълумотлар қуйидагилардан олинishi мумкин:

тарафлар ва учинчи шахслар тушунтиришларидан;

гувоҳлар кўрсатувларидан;
ёзма ва ашёвий далиллардан;
аудио- ва видеоёзувлардан;
экспертлар хулосаларидан;

мутахассислар маслаҳатлари (тушунтиришлари)дан.

2. Тарафлар ва учинчи шахслар тушунтиришлари деганда, ушбу шахслар ва улар-

нинг вакиллари томонидан иш учун аҳамиятга эга ҳолатлар ҳақидаги маълумотларни судга билдиришлари тушунилиши лозим.

Тарафлар, учинчи шахслар ва улар вакиллари тушунтиришлари оғзаки тарзда ҳам, ёзма кўринишда ҳам берилиши, шунингдек ФПК 209-моддасида белгиланган тартибда видеоконференцалоқа тизимидан фойдаланиш йўли билан олинishi мумкин.

3. Гувоҳларни сўроқ қилиш суд томонидан ФПК 229–231-моддаларида белгиланган тартибда амалга оширилади. Гувоҳларнинг далилларни таъминлаш ёки суд топшириғи тартибда олинган кўрсатувлари суд мажлисида ўқиб эшиттирилади.

Тарафлар, ишда иштирок этувчи бошқа шахслар илтимосига ёки суднинг ташаббусига кўра, ишни кўраётган суд жойлашган жойдан бошқа ерда яшовчи гувоҳлар суд топшириғи тартибда ёки видеоконференцалоқа воситаларидан фойдаланиш орқали сўроқ қилинишлари мумкин.

Шуни назарда тутиш лозимки, фуқаролик иши бўйича вакил ёки жиноят иши бўйича ҳимоячи сифатида қатнашган шахс вакил ёки ҳимоячи вазифасини бажарганлиги муносабати билан унга маълум бўлган ҳолатлар тўғрисида, шунингдек жисмоний ва рухий нуксонлари сабабли фактларни тўғри идрок қилишга ёки улар тўғрисида тўғри кўрсатувлар беришга лаёқатсиз шахс гувоҳ бўла олмайди.

Шу билан бирга ишда иштирок этувчи шахсларга нисбатан қариндошлиги, хиз-

мат бўйича ёки бошқа қарамлиги ёхуд шахсий адовати борлиги шахснинг ишда гувоҳ сифатида қатнашишига тўсқинлик қилмайди. Мазкур ҳолатлар суд томонидан гувоҳ кўрсатувларини баҳолашда эътиборга олиниши лозим.

4. Судларга тушунтирилсинки, ФПК 84-моддасига мувофиқ, иш учун аҳамиятга эга бўлган ҳолатлар тўғрисидаги маълумотларни ўз ичига олган рақамли, график ёзув шаклида бажарилган, шу жумладан, факс, электрон ёки бошқа алоқа воситасида ёхуд ҳужжатнинг ҳақиқийлигини аниқлаш имконини берадиган ўзга усулда олинган ҳужжатлар ва материаллар ёзма далиллар ҳисобланади.

Бир қатор ҳужжатлар (ФХДЁ органлари томонидан бериладиган гувоҳномалар, нотариал ҳужжатлар, векселлар) ҳуқуқий шакли тартибга солинган ва улар учун муайян ҳимоя даражасига эга бўлган махсус бланкалар, махсус реквизитлар (муҳр, штамп) ва шаклига нисбатан бошқа талаблар назарда тутилган бўлиб, улар мазкур талабларга мувофиқ бўлмаганда, шунингдек улар имзоланмаган ёки ваколат берилмаган шахс томонидан имзоланган ҳолларда, улар суд томонидан ёзма далиллар сифатида қабул қилиниши мумкин эмас.

5. ФПК 87-моддасига кўра, ёзма далиллар судга, қоида тариқасида, асл нусхада ёки тегишли тарзда тасдиқланган кўчирма нусхада тақдим этилади. Агар ҳужжатнинг кўчирма нусхаси тақдим этилган бўлса, суд зарур ҳолларда, унинг аслини талаб қилиб олишга ҳақли. Агар кўриб чиқилаётган ишга ҳужжатнинг фақат бир қисми тааллуқли бўлса, унинг тасдиқланган кўчирма нусхаси тақдим этилиши мумкин. Ишга ҳужжатнинг аслини қўшиб қўйиш имкони бўлмаган ҳолларда, судья ҳужжатнинг кўчирма нусхаси устига унинг аслига мослиги тўғрисида белги қўяди.

Имзосиз хатларда келтирилган, шунинг-

дек келиб чиқиши номаълум бўлган ёки қонун бузилган ҳолда олинган маълумотлар далил бўла олмайди (ФПК 71-моддасининг иккинчи қисми).

ФПК 80-моддасининг саккизинчи қисмига кўра, фақат ҳужжатнинг ёки бошқа ёзма далилнинг кўчирма нусхаси билан тасдиқланган ҳолатлар, башарти тарафлар томонидан тақдим этилган ҳужжатнинг кўчирма нусхалари ўзаро бир хил бўлмаса ва ҳужжатнинг асл мазмунини бошқа далиллар ёрдамида аниқлашнинг иложи бўлмаса, исботланган деб ҳисобланмайди.

6. Судларга тушунтирилсинки, ишда иштирок этувчи шахслар томонидан тақдим этилган чет давлатда олинган ҳужжатлар, қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда легализация қилинган ҳоллардагина суд томонидан ёзма далил деб тан олинishi мумкин ва уларга умумий асосларда баҳо берилади.

7. Ашёвий далиллар деганда, ишни мазмунан ҳал қилиш учун аҳамиятга эга бўлган ҳолатларни аниқлаш воситаси бўлиб хизмат қилиши мумкин бўлган предметлар тушунилади. Ашёвий далиллар суд томонидан кўздан кечирилади ва ишда иштирок этувчи шахсларга, зарур ҳолларда эса, экспертлар, мутахассислар ва гувоҳларга тақдим этилади.

8. ФПК 239-моддасига мувофиқ, ёзма ва ашёвий далилларни судга тақдим этиш имконияти бўлмаганда, улар турган жойида кўздан кечирилиши ва текширилиши лозим. Ёзма ва ашёвий далилларни кўздан кечириш натижалари суд мажлиси баённомасига киритилади ва унга кўздан кечириш пайтида тузилган режалар, чизмалар, суратлар, ҳисоб-китоблар, фотосуратлар, шунингдек эксперт хулосаси ва мутахассис маслаҳати илова қилинади.

9. Фуқаролик иши бўйича исботлаш предмети ишни тўғри ҳал қилиш учун суд томонидан аниқланиши лозим бўлган ҳо-

латлар доирасидан иборат. Бунда шуни назарда тутиш лозимки, қонунда иш учун аҳамиятга эга бўлган ҳолатлар доирасини аниқлаш, уларни муҳокамага қўйиш, ҳатто тарафлар бу ҳолатларни келтирмаган бўлса ҳам, судга юклатилган (ФПК 72-моддасининг иккинчи қисми).

10. Процессуал қонун талабларига мувофиқ, далилларни тақдим этиш ва исботлаш мажбурияти тарафларга юклатилган. Шу билан бирга судлар назарда тутишлари лозимки, қонунда далилларни тақдим этиш мажбуриятини тақсимлашга оид умумий қоидалардан ташқари, айрим тоифадаги ишлар учун махсус қоидалар ҳам белгиланган. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодексининг 111-моддасига мувофиқ, меҳнат шартномасини бекор қилиш ёки ходимни бошқа ишга ўтказишнинг асослилигини исботлаш масъулияти иш берувчига юклатилади, зарар етказишда айби йўқлигини тасдиқловчи далилларни тақдим этиш мажбурияти эса, Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 985-моддасига мувофиқ жавобгарга юклатилади.

11. Судларнинг эътибори шунга қаратилсинки, иш учун аҳамиятга эга бўлган, лекин суд томонидан ҳаммага маълум деб топилган ҳолатлар ФПК 75-моддасининг биринчи қисмига кўра, исботлашни талаб этмайди. Ҳаммага маълум ҳолат деганда, жумладан, ҳам тарафларга ва ҳам ишда иштирок этувчи бошқа шахсларга аниқ маълум бўлган факт тушунилиши лозим.

ФПК 75-моддасининг иккинчи ва учинчи қисмларига мувофиқ, фуқаролик, иқтисодий ёки маъмурий иш бўйича суднинг қонуний кучга кирган қарори билан аниқланган фактлар айнан шу шахслар иштирок этаётган бошқа фуқаролик ишлари муҳокамаси вақтида янгидан исбот қилинмайди ва низолашилиши мумкин эмас.

Жиноят иши бўйича қонуний кучга кир-

ган суд ҳукми устидан ҳукм чиқарилган шахс ҳаракатларининг фуқаролик-ҳуқуқий оқибатларига оид ишни кўриб чиқаётган суд учун фақат шу ҳаракатлар содир этилган-этилмаганлиги ва улар мазкур шахс томонидан содир этилганлиги-этилмаганлиги масалалари бўйича мажбурийдир. Ҳал қилув қарорида, ҳукмга ҳавола қилинишидан ташқари, тарафлар томонидан тақдим этилган ва суд томонидан тўпланган ҳамда даъво мазмуни бўйича хулосага келишда суд асосланган далиллар кўрсатилиши лозим. Етказилган зарар миқдорига доир ҳолатлар умумий асосларда исботланиши лозим.

Нотариус томонидан нотариал ҳаракат амалга оширилган пайтда тасдиқланган ҳолатлар ҳам, агар нотариал тартибда тасдиқланган ҳужжатнинг ҳақиқийлиги ФПК 235 ва 236-моддаларида белгиланган тартибда рад этилмаган ёки нотариал ҳаракатни амалга ошириш тартиби жиддий тарзда бузилганлиги аниқланмаган бўлса, исботлашни талаб этмайди (ФПК 75-моддасининг бешинчи қисми).

12. Судлар шуни назарда тутишлари лозимки, бир тараф томонидан бошқа тараф ўз талаб ёки эътирозларини асослаётган фактларнинг тан олиними, фактлари тан олинган тарафни бу фактларни исботлаш мажбуриятидан озод қилади. Шу билан бирга, агар бундай фактларга нисбатан судда шубҳа пайдо бўлса, улар умумий асосларда исботланиши лозим (ФПК 81-моддаси).

13. Процессуал қонун талабларига мувофиқ, фуқаролик ишлари бўйича исботлаш далиллар алоқадорлиги ва мақбуллиги қоидаларига қатъий риоя қилган ҳолда амалга оширилиши лозим.

Далиллар мақбуллиги қоида (ФПК 74-моддаси) қонун бўйича муайян исботлаш воситалари билан тасдиқланиши шарт бўлган иш ҳолатлари бошқа ҳеч қандай

исботлаш воситалари билан тасдиқланиши мумкин эмаслигини англатади (масалан, Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 109-моддасида белгиланган битимнинг оддий ёзма шаклига риоя қилмаслик, низо келиб чиққанда тарафларни битим тузилганлиги ва унинг шартларини тасдиқлаш мақсадида гувоҳлар кўрсатувига таяниш ҳуқуқидан маҳрум қилади).

Далиллар алоқадорлиги қоидаси (ФПК 73-моддаси) суд томонидан, фақат низо предметиға алоқадор ҳолатларни тасдиқловчи далиллар кўришга қабул қилиниши мумкинлигини англатади. Шунга кўра, судлар барча ҳолларда, айнан қайси ҳолатлар иш бўйича аҳамиятга эга эканлигини ва гувоҳлар кўрсатувлари, ёзма ёки ашёвий далиллар билан тасдиқланиши мумкинлигини аниқлаб олишлари лозим.

14. Судларнинг эътибори шунга қаратилсинки, далилларни тақдим этиш тарафларга юклатилганлиги туфайли, далилларни тақдим этиш улар учун қийинчилик туғдирган ҳолларда, суд уларнинг илтимосига кўра, далиллар тўплашда кўмаклашиши лозим.

15. Бирор-бир сабабга кўра, далилларни ишни кўраётган судга бевосита тақдим этиш имкони бўлмаса (масалан, далиллар бошқа аҳоли пункти худудида бўлса), суд бошқа судга уларни талаб қилиб олиш ва текшириш бўйича процессуал ҳаракатлар ўтказиш тўғрисида суд топшириғи юборади.

16. Зарур далилларни кейинчалик тақдим этиш мумкин бўлмай қолади ёки қийинлашади, деб ҳисоблашга асоси бўлган шахс илтимосига кўра, суд бундай далилларни таъминлаш бўйича қонунда кўзда тутилган чоралар кўриши лозим. Бундай чоралар иш кўзғатилгунга қадар ҳам, кўзғатилганидан сўнг ҳам ва, нафақат ишни кўраётган суд томонидан, балки далилларни таъминлаш бўйича суд топши-

риғи юборилган суд томонидан ҳам кўрилиши мумкин.

17. Ишда иштирок этувчи шахслар томонидан судга тақдим этилган, иш учун аҳамиятга эга бўлган маълумотларни ўзида сақлаган аудио- ёки видеоёзувлар, электрон почта ёки бошқа ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланган ҳолда амалга оширилган ёзишмалар суд томонидан бошқа далиллар мажмуида баҳоланиши лозим. Аудио- ёки видеоёзувни тақдим этган ёки уни талаб қилиб олиш тўғрисида илтимоснома берган шахс, ёзув қачон, ким томонидан ва қандай шароитларда (ҳолатларда) амалга оширилганлигини кўрсатиши шарт, мазкур ёзувни амалга оширган шахс эса, зарурат вужудга келганда, суд мажлисида сўроқ қилиниши мумкин.

Кузатув камералари видеоёзувлари, бундай ёзувлар амалдаги қонун ҳужжатларини бузмаган ҳолда амалга оширилгандагина, мақбул далиллар ҳисобланади.

Ишда иштирок этувчи шахслар томонидан ҳужжатнинг ёки тақдим этилган аудио-видеоёзувнинг қалбаки эканлиги тўғрисида арз қилинган тақдирда, суд мазкур аризани текшириш учун тегишли экспертиза тайинлаши ёки бошқа далиллар талаб қилиши мумкин.

18. Судларга тушунтирилсинки, эксперт хулосасидан, агар у ФПК талабларига қатъий мувофиқ ҳолда тайинланган ва ўтказилган суд экспертизаси натижаси бўйича тузилган бўлса, мустақил исботлаш воситаси тури сифатида фойдаланилиши мумкин. Процессуал қонун талабларига риоя қилинмаган ҳолда олинган ҳар қандай бошқа хулосалар исботлаш воситаси сифатида фойдаланилиши мумкин эмас.

Тараф таққиқот предмети (зарур материаллар ва ҳужжатларни) экспертга беришдан ёки экспертиза ўтказилишида шахсан иштирок этишдан узрли сабабларсиз бош тортганда, суд қайси тараф узрли са-

бабларсиз экспертизадан бош тортганлиги, шунингдек унинг учун ўтказилмай қолган экспертиза қандай аҳамиятга эга эканлигидан келиб чиқиб, аниқланиши учун экспертиза тайинланган факт аниқланган ёки рад этилган деб топишга ҳақли.

19. Қонун бўйича далилларни текшириш деганда, далилни бошқа далиллар ёрдамида текшириш, шунингдек агар тақдим этилган далилларда қарама-қаршилиқлар бўлса, уларни аниқлаш ва бартараф этиш тушунилади. Суд иш бўйича қарор қабул қилишда суд муҳокамаси даврида текширилмаган далилларга ҳавола қилишга ҳақли эмас.

Судларнинг эътибори шунга қаратилсинки, қонунда шахсий ёзишмалар, телеграф ва бошқа хабарларни очиқ суд мажлисида эшиттириш йўли билан текширишга, фақат шу ёзишма, телеграф ва бошқа хабарларни ўзаро ёзишган шахслар розилиги билан йўл қўйилиши мумкинлигини назарда тутувчи махсус қоидалар белгиланган.

20. ФПК 80-моддасининг биринчи қисмига мувофиқ, суд иш учун аҳамиятга эга бўлган барча ҳолатларни суд мажлисида ҳар тарафлама, тўлиқ ва холис кўриб чиққандан сўнг, далилларга ўз ички ишончига асосланиб баҳо беради.

21. Ҳар бир далил алоқадорлик, мақбуллик ва ишончлилик нуқтаи назаридан, далиллар мажмуи эса – етарлилик нуқтаи назаридан баҳоланиши лозим. Далилларга баҳо бериш мантиқий, ҳақиқий ҳолатга мувофиқ бўлиши, баҳо бериш натижалари эса, суд ҳужжатида акс эттирилиши лозим. Агар суд ҳужжат қалбаки деган хулосага келса, уни далиллар қаторидан чиқаради.

Судларнинг эътибори шунга қаратилсинки, ФПК 80-моддасининг тўртинчи қисмига мувофиқ, ҳеч бир далил суд учун олдиндан белгилаб қўйилган кучга эга эмас. Далил, агар у ишнинг ҳақиқий ҳолатларига мувофиқ бўлса, суд томонидан

қабул қилинади, ёки, агар уларга мувофиқ бўлмаса, рад қилинади. Бирор-бир далилни унинг ишончсизлиги сабабли рад этганда, суд шу масала бўйича ўз нуқтаи назарини асослаши шарт.

Эксперт (экспертлар комиссияси) хулосаси ҳам суд учун олдиндан белгилаб қўйилган кучга эга эмас ва иш бўйича бошқа далиллар мажмуида баҳоланиши лозим. Эксперт (экспертлар комиссияси) хулосаси билан келишмаса, суд ўзининг келишмаслиги сабабларини суд ҳужжатида асослаши шарт.

22. Муқаддам қабул қилинган суд ҳужжати бекор қилинганидан сўнг ишни қайтадан кўришда, агар янги суд мажлисида гувоҳнинг иштирок этиши имкони бўлмаса (бетоблиги оқибатида, узоқ хизмат сафари ва бошқалар) суд илгариги суд мажлисида сўроқ қилинган гувоҳнинг кўрсатувларини, шунингдек олдинги суд мажлисларида даъвони таъминлаш (ФПК 78-моддаси) ва суд топшириғи (ФПК 103, 104-моддалари) тартибида олинган ёзма далилларни ўқиб эшиттиришга ва бошқа далиллар мажмуида баҳолашга ҳақлидир. Бунда шуни назарда тутиш лозимки, мазкур қоида тарафлар ва ишда иштирок этувчи шахслар тушунтиришларига нисбатан қўлланилмайди.

23. Мазкур қарор қабул қилиниши муносабати билан Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2007 йил 2 октябрдаги «Фуқаролик ишларини кўришда судлар томонидан далилларга оид қонун нормаларини қўллашнинг айрим масалалари тўғрисида»ги 11-сонли қарори ўз кучини йўқотган деб ҳисоблансин.

К. КАМИЛОВ,
Ўзбекистон Республикаси
Олий суди раиси

И. АЛИМОВ,
Пленум котиби,
Олий суд судьяси

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг
ҚАРОРИ

**ИҚТИСОДИЙ ИШЛАР БЎЙИЧА СУД ХАРАЖАТЛАРИНИ
УНДИРИШ АМАЛИЁТИ ТЎҒРИСИДА**

2020 йил 19 декабрь

36-сонли

Тошкент шаҳри

Иқтисодий ишлар бўйича суд харажатларини ундириш амалиётида мавжуд камчиликларни бартараф қилиш, судлар томонидан мазкур масалага доир қонун ҳужжатлари тўғри қўлланилишини таъминлаш мақсадида, «Судлар тўғрисида»ги Қонуннинг 17-моддасига мувофиқ, Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми

Қ А Р О Р Қ И Л А Д И:

1. Судлар шуни назарда тутиши лозимки, иқтисодий ишлар бўйича суд харажатлари давлат божи ва ишни кўриш билан боғлиқ чиқимлардан иборат.

2. Ўзбекистон Республикасининг «Давлат божи тўғрисида»ги Қонуни (бундан буён матнда «Давлат божи тўғрисида»ги Қонун деб юритилади) 3-моддасининг биринчи қисмига мувофиқ, давлат божи деганда, юридик аҳамиятга молик ҳаракатларни амалга оширганлик ва (ёки) бундай ҳаракатлар учун ваколатли муассасалар ва (ёки) мансабдор шахслар томонидан ҳужжатлар берганлик учун ундирилаётган мажбурий тўлов тушунилади.

Давлат божи бошқа мажбурий тўловлар қаторида Ўзбекистон Республикасининг Давлат бюджетини шакллантиришнинг таркибий қисмини ташкил этиши туфайли, судлар иқтисодий ишлар бўйича давлат божи ундиришга доир қонун талабларига сўзсиз роя этиши шарт.

3. Тушунтирилсинки, иқтисодий ишлар бўйича давлат божи қуйидагилардан ундирилади:

- 1) судларга бериладиган даъво аризаларидан;
- 2) ташкилотларни ва фуқароларни банкрот деб топиш тўғрисидаги аризалардан;
- 3) низо предметиға нисбатан мустақил талаблар билан арз қилувчи учинчи шахс сифатида

ишга киришиш ҳақидаги аризалардан;

4) иқтисодиёт соҳасида юридик шахслар ва яқка тартибдаги тадбиркорларнинг ҳуқуқлари юзага келиши, ўзгариши ёки бекор бўлиши учун аҳамиятга эга бўлган фактларни аниқлаш тўғрисидаги аризалардан;

5) ҳакамлик судининг ҳал қилув қарорлари юзасидан низолашиш ҳақидаги аризалардан;

6) ҳакамлик судининг ҳал қилув қарорларини мажбурий ижро этиш учун ижро варақаси бериш тўғрисидаги аризалардан;

7) чет давлат судининг (арбитражининг) ҳал қилув қарорини тан олиш ва ижрога қаратиш ҳақидаги аризалардан;

8) апелляция, кассация ва назорат шикоятларидан:

а) иқтисодий судларнинг ҳал қилув қарорлари устидан;

б) иш юритишни тугатиш тўғрисидаги, даъвони кўрмасдан қолдириш тўғрисидаги, суд жарималарини солиш тўғрисидаги ажримлар устидан;

в) ҳакамлик судининг ҳал қилув қарорлари юзасидан низолашиш тўғрисидаги ажримлар устидан;

г) ҳакамлик судининг ҳал қилув қарорларини мажбурий ижро этиш учун ижро варақаси бериш ҳақидаги ажримлар устидан;

д) чет давлат судининг (арбитражининг) ҳал қилув қарорини тан олиш ва ижрога қаратиш тўғрисидаги ажримлар устидан;

9) суд ҳужжатларининг дубликатларини ва кўчирма нусхаларини берганлик учун.

Шунингдек, давлат божи даъво миқдорини кўпайтириш ва суд буйруғини бериш тўғрисидаги аризалардан ҳам ундирилади.

Иш ҳужжатларидан фотонусха кўчириш учун давлат божи ундирилмайди.

4. Иқтисодий ишлар бўйича давлат божини тўлаш билан боғлиқ муносабатлар Ўзбе-

кистон Республикаси Иқтисодий процессуал кодексининг (бундан буён матнда ИПК деб юритилади) 12-боби ва «Давлат божи тўғрисида»ги Қонун билан тартибга солинади.

5. Давлат божи даъво аризаси (ариза), шикоят судга берилгунга қадар тўланади, агар қонунда бошқача белгиланмаган бўлса (масалан, тўловчи давлат божини тўлашдан озод қилинган ёки суд давлат божи тўлашни кечиктирган бўлса).

Давлат божи нақд пулсиз шаклда тўланганлиги факти банкнинг тўлов қабул қилинганлиги тўғрисидаги белгиси бўлган тўлов топшириқномаси билан тасдиқланиши шарт.

Давлат божи нақд пул шаклида тўланганлиги факти банк томонидан тўловчига бериладиган белгиланган шаклдаги квитанция билан тасдиқланиши керак.

Агар муайян судда кўрилиши керак бўлган бир нечта даъво аризалари (аризалар) бўйича давлат божи битта тўлов топшириқномаси билан тўланган бўлса, тўлов топшириқномаси ишлардан бирига илова қилинади.

Қолган ишларга судья томонидан тўлов топшириқномаси санаси ва рақами кўрсатилган ҳамда тўлов топшириқномаси кўшиб кўйилган ишга ҳавола қилинган ҳолда давлат божи тўланганлиги тўғрисида белги кўйилади (маълумотнома тузилади).

Мазкур қоида почта харажатларига нисбатан ҳам қўлланилади.

6. Шунинг назарда тутиш лозимки, тўланиши лозим бўлган давлат божи миқдори даъвогар (аризачи) судга мурожаат қилаётган талабининг турига қараб қонун ҳужжатларида белгиланган ставкалар бўйича аниқланади.

Бир нечта мустақил талаблардан иборат бўлган даъво аризаларидан (аризалардан) давлат божи ҳар бир талаб бўйича, ушбу талаб учун белгиланган тегишли ставкалар бўйича алоҳида ундирилади.

ИПК 139-моддасига кўра, суд буйруғини бериш тўғрисидаги ариза учун судга даъво билан умумий тартибда мурожаат қилганда низолашилаётган сумма асосида ҳисоблаб чиқилган ставканинг эллик фоизи миқдорида давлат божи тўланади.

Судларга тушунтирилсинки, суд буйруғини бериш тўғрисидаги ариза бўйича тўлана-

диган (ундириладиган) давлат божи миқдори базавий ҳисоблаш миқдорининг 50 фоизидан кам бўлмаслиги лозим, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари суд буйруғини бериш тўғрисидаги ариза билан судга мурожаат қилган ҳолда эса, тўланадиган давлат божининг миқдори базавий ҳисоблаш миқдорининг 25 фоизидан кам бўлмаслиги керак.

7. Судлар шунинг назарда тутиши лозимки, «Давлат божи тўғрисида»ги Қонун 19-моддаси биринчи қисмининг учинчи хатбошисига кўра, қарши даъво аризаларидан, шунингдек учинчи шахсларнинг ишга мустақил талаблар билан кириш ҳақидаги аризаларидан давлат божи умумий асосларда ундирилади.

Ишга киришган даъвогар (аризачи)нинг ҳуқуқий ворисидан давлат божи, агар у муқаддам тўланмаган бўлса, умумий асосларда ундирилади.

8. Даъво аризаси (ариза) бир неча шахс томонидан биргаликда тақдим этилганда, давлат божи мазкур турдаги талаб учун белгиланган миқдордан ошмаслиги лозим.

Бирлаштирилган бир ёки бир неча талаблар суд томонидан алоҳида иш юритишга ажратилганда, қонун ҳужжатлари талабларига мувофиқ тўланган давлат божи қайта ҳисоблаб чиқилмайди ва қайтарилмайди. У алоҳида ажратилган иш юритиш бўйича ҳисобга олинади, бу ҳақда судья томонидан тегишли маълумотнома тузилади ва иш материалларига кўшиб кўйилади.

9. Суд томонидан кўрмасдан қолдирилган даъво аризаси (ариза) такроран берилганда давлат божи қайтадан умумий асосларда тўланади.

Агар даъво аризаси (ариза) кўрмасдан қолдирилганлиги муносабати билан давлат божи қайтарилиши керак бўлса-ю, лекин қайтарилмаса, агар давлат божи бюджетга ўтказилган кундан эътиборан фуқаролик тўғрисидаги қонун ҳужжатларига мувофиқ даъво муддати тугамаган бўлса, давлат божи тўланганлиги тўғрисидаги дастлабки ҳужжат такроран берилган аризага илова қилиниши мумкин («Давлат божи тўғрисида»ги Қонун 19-моддасининг бешинчи қисми).

Мазкур норма қайтарилишига сабаб бўлган камчиликлари баргараф этилиб қайта

топширилган даъво аризаларига (аризаларга) нисбатан ҳам қўлланилади.

10. Судга давлат божи тўланмаган даъво аризаси (ариза) келиб тушганда, судья қонун бўйича давлат божини тўлашдан озод қилинган шахслар рўйхатига даъвогар (аризачи) кириши ёки кирмаслигини текшириши шарт («Давлат божи тўғрисида»ги Қонуннинг 9-моддаси). Агар даъвогар (аризачи) қонунга кўра, давлат божини тўлашдан озод қилинмаган бўлса ва аризада уни тўлашни кечиктириш ҳақида илтимоснома мавжуд бўлмаса, шунингдек почта харажатлари тўланмаганда, судья тўланиши лозим бўлган давлат божи, почта харажатлари суммасини ҳамда ушбу камчилик бартараф қилингандан сўнг даъвогар (аризачи)нинг умумий тартибда такроран мурожаат қилиш ҳуқуқини кўрсатган ҳолда даъво аризасини (аризани) қайтариш тўғрисида ажрим чиқаради (ИПК 155-моддаси).

Қонун бўйича судья давлат божини тўлашдан тўлиқ ёки қисман озод этиш ҳуқуқига эга эмаслигини назарда тутиш лозим. Бироқ, даъвогар (аризачи)нинг, хусусан, тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланаётган юридик ва жисмоний шахснинг мулкӣ аҳволдан келиб чиқиб, судья давлат божини тўлашни кечиктириш масаласини ҳал қилишга ҳақли («Давлат божи тўғрисида»ги Қонун 19-моддасининг йигирма еттинчи қисми).

11. Ҳам юридик, ҳам жисмоний шахсдан давлат фойдасига ундириладиган давлат божини кечиктириш масаласини ҳал қилишда, суд уларнинг бу харажатларни қисман ёки бир йўла тўлашга пул маблағлари бўлмаганлигини тасдиқловчи ҳолатлар мавжудлиги ҳақидаги далилларни текшириши лозим. Пул маблағларининг бўлмаганлиги тўғрисидаги банкнинг тасдиғи судга мурожаат қилинган санадан кўпи билан уч кун олдинги сана билан қайд этилган бўлиши лозим.

12. Судларга тушунтирилсинки, давлат божини қайтариш асослари «Давлат божи тўғрисида»ги Қонуннинг 18-моддасида назарда тутилган бўлиб, унинг маъносига кўра, давлат божи қонунда талаб қилинганидан ортиқча миқдорда тўланган бўлса, шу ортиқча тўланган қисми, бошқа ҳолларда эса тўлиқ ҳажмда қайтарилади.

13. Судлар шуни назарда тутиши лозимки, иқтисодий ишни кўриш билан боғлиқ чиқимларга:

гувоҳлар, экспертлар, мутахассислар, таржимонларга тўланиши лозим бўлган суммалар; далилларни жойида кўздан кечириш билан боғлиқ бўлган харажатлар;

суд тайинлаган экспертизани ўтказиш билан боғлиқ бўлган харажатлар;

суд хабарномаларини ва суд ҳужжатларини юбориш билан боғлиқ почта харажатлари;

суд мажлисини видеоконференцалоқа режимида ўтказиш билан боғлиқ харажатлар;

ишни кўриш билан боғлиқ бошқа харажатлар қиради.

Судларнинг эътибори суд чиқимларини тўлашдан озод этиш қонунда назарда тутилмаганлигига қаратилсин.

14. Суд чиқимларининг тараф (тарафлар) томонидан олдиндан киритилмаганлиги гувоҳни, экспертни, мутахассисни чақириш, жойига бориб кўздан кечириш ҳақида қилинган илтимосномани, агар бу тарафларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятларини, ишнинг ҳақиқий ҳолатларини ҳар томонлама, тўла ва холисона аниқлаш учун зарур бўлса, қаноатлантиришни рад этиш учун асос бўлмайди. Бундай ҳолда ишни кўриш билан боғлиқ сарф қилинган чиқимлар, ИПК 118-моддасида белгиланган қоидалар бўйича суд ҳужжати қабул қилинаётганда ундирилади.

15. Тушунтирилсинки, гувоҳлар, экспертлар, мутахассислар, таржимонларга тўланиши лозим бўлган суммалар ва уларни тўлаш тартиби Ўзбекистон Республикасининг 1992 йил 3 июлдаги кейинчалик ўзгартириш ва қўшимчалар киритилган «Гувоҳлар, жабрланувчилар, экспертлар, мутахассислар, таржимонлар ва холисларга харажатларни тўлаш тартиби ва миқдори ҳақида»ги Қонун билан белгиланган.

16. Умумий қоидага кўра, иш бўйича суд харажатларини низода ноҳақ бўлиб чиққан тараф тўлайди.

Суд харажатларини тарафлар ўртасида тақсимлаш ва уларни давлат фойдасига ундириш ИПК 118-моддаси билан тартибга солинади. Шу сабабли, суд муҳокамаси жараёнида суд (судья) суд харажатлари билан

боғлиқ ҳолатларни текшириши, бу ҳолатлар бўйича ҳал қилув қарорининг асослантурувчи қисмида тегишли хулосалар қилиши ва нафақат ундирувга бўлган ҳуқуқни, балки иш бўйича тарафдан (тарафлардан) ундирилиши лозим бўлган аниқ суммани белгилаши ҳамда шу суммани ҳал қилув қарорининг (ажримнинг, қарорнинг) хулоса қисмида кўрсатиши лозим.

17. Даъвогар (аризачи) тўлашдан белгиланган тартибда озод қилинган давлат божи, агар жавобгар бож тўлашдан озод қилинмаган бўлса, қаноатлантирилган талаблар миқдорига мутаносиб равишда жавобгардан давлат даромадига ундирилади.

Давлат божини тўлашдан озод этилган бир ёки бир нечта даъвогар (аризачи) томонидан бир нечта жавобгарга нисбатан тақдим этилган даъво аризаси (ариза) тўлиқ ёки қисман қаноатлантирилганда, у давлат фойдасига ҳар бир жавобгардан алоҳида қаноатлантирилган талабларга мутаносиб равишда ундирилади.

Даъво аризаси (ариза) қаноатлантирилган ҳолда даъвогар (аризачи)нинг тегишли илтимосномаси мавжуд бўлгандагина, суд харажатлари унинг зиммасига юклатилиши мумкин.

Давлат божи тўлашдан озод қилинган давлат органлари ҳамда бошқа шахслар юридик шахслар ва фуқароларнинг манфаатида киритган даъво аризалари (аризалар) кўрмасдан қолдирилганда ёки иш юритиш тугатилганда давлат божи манфаати кўзлашиб даъво киритилган даъвогарлардан ундирилади, бунда «Давлат божи тўғрисида»ги Қонуннинг 18-моддасига кўра, даъво кўрмасдан қолдирилган ёки иш юритиш тугатилган ҳоллар мустасно.

18. Тушунтирилсинки, даъвогар (аризачи) арз қилган талабларидан воз кечганда у қилган харажатларнинг ўрни жавобгар томонидан қопланмайди.

Давлат божини тўлашдан озод қилинган даъвогар (аризачи) ўз талабларидан улар жавобгар томонидан ихтиёрий равишда тўлиқ ёки қисман қаноатлантирилганлиги оқибатида воз кечганлиги сабабли иш юритиш тугатилган ҳолда, давлат божи жавобгардан давлат даромадига ундирилади.

19. ИПК 189-моддасига кўра, суд харажатлари масаласига доир қўшимча ҳал қилув қарори фақат, бу масала ҳал қилув қарори чиқариш вақтида ечилмаган ҳолдагина чиқарилиши мумкин.

20. Судларга тушунтирилсинки, давлат божи билан боғлиқ масалалар бўйича қабул қилинган суд ҳужжатлари устидан умумий асосларда шикоят (протест) берилиши мумкин.

Агар апелляция, кассация ва назорат шикояти берилганда суд ҳужжатининг фақат ундириш ёки ундиришни рад этиш қисми шикоят қилинаётган бўлса, давлат божи низолашилаётган суммадан келиб чиқиб ҳисобланади.

21. Судлар шуни назарда тутиши лозимки, «Давлат божи тўғрисида»ги Қонун 9-моддасининг биринчи қисмида кўрсатилган шахслар (2, 20, 21-бандларида кўрсатилган шахслардан ташқари) суд ҳужжатлари устидан апелляция, кассация, назорат шикояти билан муружаат қилганда давлат божидан озод этилган.

Апелляция, кассация ва назорат шикоятидан воз кечилганлиги сабабли, шикоят кўрмасдан қолдирилганда ёки иш юритиш тугатилганда, тўланган давлат божи қайтарилмайди, агар шикоят беришда давлат божи тўланмаган бўлса, давлат божи шикоят берган шахсдан ундирилади.

22. Юқори инстанция судлари иқтисодий ишларни апелляция, кассация, назорат тартибда кўриш вақтида қуйи инстанция судлари томонидан суд харажатларини ундиришда йўл қўйилган камчиликларни тузатиш чораларини кўриши лозим.

23. Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳар иқтисодий судлари давлат солиқ хизмати органлари билан биргаликда давлат божи тушумлари ҳисобга олинишини вақти-вақти билан таққослаш ўтказиши, аниқланган камчиликларни бартараф этиш чораларини амалга ошириши лозим.

К. КАМИЛОВ,
Ўзбекистон Республикаси
Олий суди раиси

И. АЛИМОВ,
Пленум котиби,
Олий суд судьяси

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг
ҚАРОРИ

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ СУДИ
ПЛЕНУМИ ВА ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ
ХЎЖАЛИК СУДИ ПЛЕНУМИНИНГ АЙРИМ ҚАРОРЛАРИГА
ЎЗГАРТИРИШ ВА ҚЎШИМЧАЛАР КИРИТИШ ТЎҒРИСИДА**

2020 йил 19 декабрь

37-сонли

Тошкент шаҳри

Қонунчиликка ўзгартириш ва қўшимчалар киритилганлиги, шунингдек суд амалиётида масалалар келиб чиққанлиги муносабати билан, «Судлар тўғрисида»ги Қонуннинг 17-моддасига асосан, Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми

Қ А Р О Р Қ И Л А Д И:

I. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг жиноят ишлари бўйича қуйидаги қарорларига ўзгартириш ва қўшимчалар киритилсин:

1. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг «Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товлаганлик учун жавобгарликка оид қонунчиликнинг судлар томонидан қўлланилиши тўғрисида» 2013 йил 31 майдаги 8-сонли қарори:

номи, преамбула ва матнидаги «бошқа мажбурий тўловлар» деган сўзлар тегишли келишиқдаги «йиғимлар» деган сўз билан, «энг кам ойлик иш ҳақи», «энг кам ойлик иш ҳақи миқдори» деган сўзлар тегишли келишиқдаги «базавий ҳисоблаш миқдори» деган сўзлар билан алмаштирилсин;

2-бандининг тўртинчи хатбошиси қуйидаги тахрирда баён этилсин:

«Солиқлар ва йиғимларни тўлашдан бошқа тарзда қасддан бўйин товлаш солиқ тўловчининг давлат солиқ хизмати органларига солиқ ҳисоботи ҳужжатларини ёки солиқ қонунчилигига мувофиқ тақдим этилиши шарт бўлган бошқа ҳужжатларни қасддан тақдим этмаслик ёки солиқ ҳисо-

боти тақдим этилганидан сўнг содир этилган, солиқлар ва йиғимларни тўлашдан бўйин товлаш мақсадида тўлов қобилиятсизлиги ҳолатини сунъий равишда вужудга келтиришга қаратилган қилмишларда ифодаланади»;

3-бандининг иккинчи – бешинчи хатбошилари қуйидаги тахрирда баён этилсин:

«СК 17-моддасининг биринчи қисмига мувофиқ, қуйидаги солиқлар белгиланади:

1) қўшилган қиймат солиғи;

2) акциз солиғи;

3) фойда солиғи;

4) жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи;

5) ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ;

6) сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ;

7) мол-мулк солиғи;

8) ер солиғи;

9) ижтимоий солиқ.

Ўзбекистон Республикаси ҳудудида бюджет тизимига мажбурий тўланадиган йиғимлар ҳам белгиланиши мумкин. Йиғимларни жорий этиш, ҳисоблаб чиқариш ва тўлаш тартиби СК ҳамда бошқа қонун ҳужжатлари билан белгиланади.

Автотранспорт йиғимини ҳисоблаб чиқариш ва тўлаш тартиби СК билан тартибга солинади.

Бундан ташқари, алкогольли маҳсулотларни, шу жумладан, умумий овқатланиш корхоналари томонидан алкогольли маҳсулотларни сотиш учун йиғим, заргарлик

буюмларини чакана савдоси учун йиғим каби бошқа йиғимлар қонун ва бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар билан тартибга солинган (масалан, Ўзбекистон Республикасининг 2019 йил 9 декабрдаги «2020 йил учун Ўзбекистон Республикасининг Давлат бюджети тўғрисида»ги ЎРҚ-589-сонли Қонуни, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 18 майдаги «Ўзбекистон Республикасида заргарлик тармоғини жадал ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПФ-5721-сонли Фармони»);

8-банди қуйидаги таҳрирда баён этилсин:

«8. Қонунга кўра (СК 213-моддаси), шахс қуйидаги ҳолатлардан лоақал биттаси мавжуд бўлган тақдирда солиққа оид ҳуқуқбузарлик учун маъмурий ва жиноий жавобгарликка тортилиши мумкин эмас:

солиққа оид ҳуқуқбузарлик содир этилганлиги фактининг мавжуд эмаслиги (масалан, агар бир турдаги солиқлар учун тўланган пул суммаси бошқа турдаги солиқлар учун тўланмаган суммалар ўрнини тўлиқ қопласа (СК 103-105-моддалари);

солиққа оид ҳуқуқбузарлик содир этилишида шахснинг айби мавжуд эмаслиги (масалан, қилмишнинг табиий офат ёки бошқа фавқулодда ва бартараф этиб бўлмайдиган ҳолатлар оқибатида, шахс томонидан ўз ҳаракатларини ўзи идора этолмайдиган ёки бошқара олмайдиган касаллик ҳолатида содир этилган бўлса ва СК 215-моддасида назарда тутилган бошқа ҳолларда);

солиқ органининг ёки бошқа ваколатли органнинг солиқни ҳисоблаб чиқариш, тўлаш тартиби тўғрисида ёки солиқ тўғрисидаги қонун ҳужжатлари қўлланилишининг бошқа масалалари бўйича ўз ваколатлари доирасида солиқ тўловчига берган ёзма тушунтиришлари солиқ тўловчи томонидан бажарилганлиги;

солиқ мониторингини ўтказиш даврида солиқ органининг солиқ тўловчига юборилган асослантирилган фикри солиқ тўловчи томонидан бажарилганлиги.

Қонунга кўра (СК 103-105-моддалари),

агар бир турдаги солиқлар учун тўланган пул суммаси бошқа турдаги тўловлар учун қасддан тўланмаган суммалар ўрнини тўлиқ қопласа, шахс жавобгарликка тортилмайди. Агар бир турдаги солиқлар учун ортиқча тўланган сумманинг миқдори бошқа турдаги тўловлар учун қасддан тўланмаган сумманинг миқдорини қисман қопласа, шахснинг айбдорлик масаласи тўланган ва тўланмаган суммалар орасидаги фарқ миқдоридан келиб чиққан ҳолда ҳал этилади.

Ўзи илгари тақдим этган солиқ ҳисоботида ҳисоблаб чиқарилган солиқ суммаси камайишига (ўзгаришига) олиб келган нотўғри ёки тўлиқ бўлмаган маълумотларни ва (ёки) хатоларни аниқлаган солиқ тўловчи ушбу солиқ ҳисоботида зарур тузатишларни киритиши ва солиқ органига аниқлаштирилган солиқ ҳисоботини тақдим этиши шарт. Агар аниқлаштирилган солиқ ҳисоботи солиқ органига солиқни тўлаш муддати ўтгандан кейин тақдим этилган бўлса ва бунда ушбу ҳисобот солиқ тўловчи томонидан солиқ суммаси камайишига (ўзгаришига) олиб келган ҳолатлар солиқ органи томонидан аниқланганлигини ёки солиқ аудити тайинланганлигини билган пайтга қадар тақдим этилган бўлса ва ушбу ҳисобот тақдим этилгунга қадар у етишмаётган солиқ суммасини ва унга тегишли пеняларни тўлаган бўлса, солиқ тўловчи жавобгарликдан озод қилинади (СК 83-моддаси)»;

9-банди:

биринчи хатбошисидаги «СК 56-моддаси» деган сўзлар «СК 103-105-моддалари» деган сўзлар билан, «СК 109, 110-моддалари» деган сўзлар «СК 213-моддаси» деган сўзлар билан алмаштирилсин;

иккинчи хатбошисидаги «Солиқ кодекси 162-моддасига» деган сўзлар «СК 73-моддасига» деган сўзлар билан алмаштирилсин;

13-банди:

матнидаги «СК 3-моддаси» деган сўзлар «СК 4-моддаси» деган сўзлар билан ал-

маштирилсин;

қуйидаги мазмундаги иккинчи хатбоши билан тўлдирилсин:

«Солиқ тўғрисидаги қонун ҳужжатларидаги барча бартараф этиб бўлмайдиган қарама-қаршиликлар ва ноаниқликлар солиқ тўловчининг фойдасига талқин этилади (СК 13-моддаси)»;

13¹-банди:

биринчи хатбошисидаги «давлат солиқ хизмати органининг қарорини» деган сўзлардан кейин «ёки Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси ҳузуридаги Иқтисодий жиноятларга қарши курашиш департаментининг содир этилган жиноят ҳақидаги хабарини» деган сўзлар билан тўлдирилсин;

учинчи хатбошисидаги «СК 36-моддаси» деган сўзлар «СК 86-моддаси» деган сўзлар билан алмаштирилсин.

2. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг «**Тадбиркорлик фаолияти билан боғлиқ ишлар бўйича суд амалиётининг айрим масалалари тўғрисида**» 2013 йил 11 декабрдаги 20-сонли қарори:

матнидаги «бошқа мажбурий тўловлар» деган сўзлар тегишли келишқдаги «йиғимлар» деган сўз билан алмаштирилсин;

4-бандининг биринчи хатбошиси қуйидаги мазмундаги **саккизинчи** ва **тўққизинчи кичик хатбошилар** билан тўлдирилсин:

«юридик шахс бўлган бошқа тадбиркорлик субъектларининг муассислари (иштирокчилари) бўлишга;

ташқи иқтисодий фаолиятни амалга оширишга»;

13-бандининг биринчи хатбошиси қуйидаги тахрирда баён этилсин:

«Агар тадбиркорлик фаолиятини махсус рухсатнома (лицензия) олмасдан амалга ошираётган шахс, айти пайтда рўйхатдан ўтишдан ҳам бўйин товласа, унинг ҳаракатлари ЖК 188-моддаси билан квалификация қилиниши лозим бўлиб, ЖК 190-моддаси

билан қўшимча квалификация қилиш талаб этилмайди».

3. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг «**Гумон қилинувчи ва айбланувчини ҳимоя ҳуқуқи билан таъминлашга оид қонунларни қўллаш бўйича суд амалиёти тўғрисида**» 2003 йил 19 декабрдаги 17-сонли қарори 31-бандининг учинчи хатбошисидаги «энг кам ойлик иш ҳақининг» деган сўзлар «базавий ҳисоблаш миқдорининг» деган сўзлар билан алмаштирилсин.

4. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг «**Жазоларни либераллаштириш тўғрисидаги қонунни иқтисодиёт соҳасидаги жиноятларга нисбатан қўллашнинг айрим масалалари ҳақида**» 2004 йил 21 майдаги 4-сонли қарори матнидаги «энг кам ойлик иш ҳақи», «энг кам ойлик иш ҳақи миқдори» деган сўзлар тегишли келишқдаги «базавий ҳисоблаш миқдори» деган сўзлар билан алмаштирилсин.

5. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг «**Судлар томонидан жиноят учун жазо тайинлаш амалиёти тўғрисида**» 2006 йил 3 февралдаги 1-сонли қарори 16-бандининг биринчи хатбошисидаги «энг кам ойлик иш ҳақининг» деган сўзлар «базавий ҳисоблаш миқдорининг» деган сўзлар билан алмаштирилсин.

6. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг «**Жазони ўташдан муддатидан илгари озод қилиш ва жазони енгилроғи билан алмаштириш бўйича суд амалиёти тўғрисида**» 2016 йил 27 декабрдаги 28-сонли қарори **5-бандининг иккинчи хатбошисидаги** «энг кам ойлик иш ҳақининг» деган сўзлар «базавий ҳисоблаш миқдорининг» деган сўзлар билан алмаштирилсин.

7. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг «**Фирибгарликка оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида**» 2017 йил 11 октябрдаги 35-сонли қарори **матнидаги** «энг кам ойлик иш ҳақининг»

деган сўзлар «базавий ҳисоблаш микдорининг» деган сўзлар билан алмаштирилсин.

II. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми ва Ўзбекистон Республикаси Олий хўжалик суди Пленумининг иқтисодий ишлар бўйича қуйидаги қарорларига ўзгартириш ва қўшимчалар киритилсин:

1. Ўзбекистон Республикаси Олий хўжалик суди Пленумининг «Ўзбекистон Республикасининг «Хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятининг шартномавий-ҳуқуқий базаси тўғрисида»ги Қонунини иқтисодий судлар амалиётида қўллашнинг айрим масалалари ҳақида» 2002 йил 4 мартдаги 103-сонли қарори:

4-бандидаги «ХПКнинг 141-моддасига» деган сўзлар «ИПКнинг 183-моддасига» деган сўзлар билан алмаштирилсин;

8-бандининг тўртинчи хатбошиси қуйидаги тахрирда баён этилсин:

«Бошқа ҳолларда, масалан, шартномаларни тузишда, қонунчиликда белгиланган ҳоллардан ташқари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Халқ хўжалигида ҳисоб-китоблар ўз вақтида ўтказилиши учун корхона ва ташкилотлар раҳбарларининг масъулиятини ошириш борасидаги чора-тадбирлар тўғрисида» 1995 йил 12 майдаги ПФ-1154-сонли Фармонининг устав капиталида давлат улуши 50 фоиз ёки ундан ортиқ бўлган хўжалик юритувчи субъектларнинг истеъмолчилар ва буюртмачиларга, агар улар етказиб бериладиган (бажариладиган ишлар, хизматлар) қийматининг камида 15 фоизини олдиндан тўламасдан маҳсулот жўнатиши, ишларни бажариши ва хизматлар кўрсатиши тақиқланган 1-банди ёки товарларни (хизматларни) электрон тижорат орқали реализация қилиш ҳолатларидан ташқари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Бюджет билан ҳисоб-китоблар учун хўжалик юритувчи субъектларнинг масъулиятини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида» 1996 йил 9 августдаги ПФ-1504-сонли Фармонининг 4, 5-бандларида белгиланган бартер шартномалари тузилишини тақиқлаш, маҳсулот (ишлар,

хизматлар) учун тўловларни учинчи шахслар ҳисобидан ундиришга йўл қўйилмаслиги ҳақидаги талаблар инobatга олинмаган бўлса, суд низони мазмунан кўриб чиқиб, бундай шартномаларни тузишда айбдор мансабдор шахсларнинг маъмурий ёки интизомий жавобгарлиги масаласини ҳал этади, агар шахсларнинг ҳаракатларида жиноят аломатлари аниқланса, жиноят иши кўзғатиш масаласини ҳал этиш учун тегишли материалларни илова қилган ҳолда бу ҳақда прокуратура хабар қилади»;

15-бандининг биринчи хатбошиси чиқариб ташлансин.

2. Ўзбекистон Республикаси Олий хўжалик суди Пленумининг «Қишлоқ хўжалигида қонунийликни таъминлаш ва ердан фойдаланишдаги суиистеъмолчиликларнинг олдини олишда иқтисодий судларнинг ролини ошириш тўғрисида» 2004 йил 12 мартдаги 115-сонли қарори:

2-бандидаги «Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2012 йил 22 октябрдаги «Ўзбекистонда фермерлик фаолиятини ташкил қилишни янада такомиллаштириш ва уни ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПФ-4478-сонли» деган сўзлар чиқариб ташлансин;

3-бандининг иккинчи хатбошисидаги «Маъмурий суд ишларини юритиш тўғрисидаги кодекснинг 25-моддасига» деган сўзлар «Маъмурий суд ишларини юритиш тўғрисидаги кодекснинг 26-моддасига» деган сўзлар билан алмаштирилсин;

14-банди қуйидаги тахрирда баён этилсин:

«14. Иқтисодий судлар шуни эътиборга олсинларки, «Давлат божи тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни 9-моддаси биринчи қисмининг 18-бандига ҳамда Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Фермер, деҳқон хўжаликлари ва томорқа ер эгалари фаолиятини янада ривожлантириш бўйича ташкилий чора-тадбирлар тўғрисида» 2017 йил 10 октябрдаги ПҚ-3318-сонли қарорининг 3-бандига кўра, Ўзбекистон фермер, деҳқон хўжаликлари ва томорқа ер эгалари кенгаши,

Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва туманлар фермер, деҳқон хўжаликлари ва томорқа ер эгалари кенгашлари - фермер, деҳқон хўжаликлари ва томорқа ер эгаларининг манфаатларини кўзлаб қилинган даъволар юзасидан давлат божини тўлашдан озод этилганлар.

Бунда даъво аризасини қаноатлантириш рад этилганда манфаати кўзлаб даъво аризаси киритилган фермер, деҳқон хўжаликлари ва томорқа ер эгаларидан давлат божи ундирилмайди).

3. Ўзбекистон Республикаси Олий хўжалик суди Пленумининг «Банкротлик тўғрисидаги қонун ҳужжатларини иқтисодий судлар томонидан қўллашнинг айрим масалалари ҳақида» 2006 йил 27 январдаги 142-сонли қарори:

13.2-бандидаги «хўжалик судига» деган сўзлар «иқтисодий судга» деган сўзлар билан алмаштирилсин;

13.3-бандининг тўртинчи – олтинчи хатбошилари қуйидаги таҳрирда баён этилсин:

«Қоидаларнинг 21-бандига мувофиқ, банкротликни яшириш аломатлари банкротлик тўғрисида иш қўзғатишдан олдинги давр мобайнида, шунингдек банкротлик таомиллари жараёнида суд бошқарувчиси томонидан аниқланади);

20-бандининг учинчи хатбошисидаги «хўжалик суди» деган сўзлар «иқтисодий суд» деган сўзлар билан алмаштирилсин.

4. Ўзбекистон Республикаси Олий хўжалик суди Пленумининг «Иқтисодий суднинг хусусий ажрими тўғрисида» 2007 йил 28 декабрдаги 172-сонли қарори:

2-банди иккинчи хатбошисининг ўзбек тилидаги матнида «хўжалик низосидан» деган сўзлар «низодан» деган сўз билан алмаштирилсин;

4-банди чиқариб ташлансин;

6.3-бандидаги «хўжалик суди» деган сўзлар «иқтисодий суд» деган сўзлар билан алмаштирилсин.

8.4-бандининг учинчи хатбошисидаги «Хўжалик ишини» деган сўзлар «Ишни»

деган сўз билан алмаштирилсин;

8.5-бандининг иккинчи хатбошисидаги «хўжалик иши» деган сўзлар «иқтисодий иш» деган сўзлар билан алмаштирилсин;

9-бандининг биринчи хатбошисидаги «хўжалик низосини» деган сўзлар «иқтисодий низони» деган сўзлар билан алмаштирилсин.

5. Ўзбекистон Республикаси Олий хўжалик суди Пленумининг «Иқтисодий судлар томонидан келишув битимини тасдиқлашда процессуал қонун нормаларининг қўлланилишига оид айрим масалалар тўғрисида» 2009 йил 18 декабрдаги 204-сонли қарорининг **20-банди** қуйидаги мазмундаги **учинчи хатбоши** билан тўлдирилсин:

«Агар келишув битимида қарздорликни муайян муддатларда тўлаш назарда тутилган, бироқ битим шартлари лозим даражада бажарилмаган тақдирда, суд манфаатдор шахснинг илтимосномасига асосан келишув битимида кўрсатилган мажбуриятларни бажариш муддатларини кўрсатган ҳолда битта ижро варақасини беради».

6. Ўзбекистон Республикаси Олий хўжалик суди Пленумининг «Мулк ҳуқуқини тан олишга оид ишларни қўришда иқтисодий судлар томонидан қонун ҳужжатлари қўлланилишининг айрим масалалари тўғрисида» 2010 йил 19 ноябрдаги 220-сонли қарори:

11-бандининг учинчи хатбошисидаги «тўртинчи ва бешинчи қисмларидаги» деган сўзлар «тўртинчи қисмидаги» деган сўзлар билан алмаштирилсин;

12.2-банди чиқариб ташлансин;

12.3-бандидаги «бешинчи қисмига» деган сўзлар «тўртинчи қисмига» деган сўзлар билан алмаштирилсин;

12.4-банди биринчи хатбошисининг ўзбек тилидаги матнида «олтинчи қисмининг» деган сўзлар «бешинчи қисмининг» деган сўзлар билан, «тўртинчи ва бешинчи қисмларига» деган сўзлар «тўртинчи қисмига» деган сўзлар билан алмаштирил-

син, рус тили матнидаги «части шестой» деган сўзлар «части пятой» деган сўзлар билан алмаштирилсин, «и пятой» деган сўзлар чиқариб ташлансин.

7. Ўзбекистон Республикаси Олий хўжалик суди Пленумининг «**Мулк ижараси шартномасига оид фуқаролик қонун ҳужжатлари нормаларини иқтисодий судлар томонидан қўллашнинг айрим масалалари тўғрисида**» 2011 йил 1 декабрдаги 234-сон қарори:

5-бандининг иккинчи хатбошисидаги «Давлат рақобат қўмитаси» деган сўзлар тегишли келишиқдаги «Давлат активларини бошқариш агентлиги» деган сўзлар билан алмаштирилсин;

14-бандининг иккинчи хатбошиси «нотариал тасдиқланган бўлиши керак» деган сўзлардан кейин «, бундан ФК 565-моддасининг учинчи қисмида назарда тутилган ҳоллар мустасно» деган сўзлар билан тўлдирилсин;

17-банди:

биринчи хатбошисидаги «учинчи қисмини» деган сўзлар «тўртинчи қисмини» деган сўзлар билан алмаштирилсин;

иккинчи хатбошиси куйидаги тахрирда баён этилсин:

«Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1997 йил 2 июндаги 278-сонли қарори билан тасдиқланган «Бинолар ва иншоотларнинг давлат кадастрини юритиш тартиби тўғрисида»ги Низомнинг 8-бандига мувофиқ, мулкдор ёки у томонидан вакил қилинган шахс ижара шартномаси тузилган вақтдан бошлаб бир ой муддатда, бинолар ва иншоотларни давлат рўйхатидан ўтказувчи органларга ҳуқуқни белгиловчи ҳужжатларни илова қилган ҳолда буюртманома беришлари шарт».

8. Ўзбекистон Республикаси Олий хўжалик суди Пленумининг «**Иқтисодий судлар томонидан ҳакамлик муҳокамаси билан боғлиқ ишларни кўришда қонун ҳужжатларини қўллашнинг айрим масалалари тўғрисида**» 2012 йил 15 июндаги 238-сонли қарори:

9-бандининг биринчи хатбошисидаги «Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1994 йил 3 ноябрдаги 533-сонли қарори билан тасдиқланган Давлат божи ставкаларига» деган сўзлар «Давлат божи тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг иловасида келтирилган Давлат божи ставкаларининг микдорларига» деган сўзлар билан алмаштирилсин;

15.1-бандининг тўртинчи хатбошисидаги «хўжалик низоларини» деган сўзлар «иқтисодий низоларни» деган сўзлар билан алмаштирилсин.

9. Ўзбекистон Республикаси Олий хўжалик суди Пленумининг «**Суд буйруғи бериш тўғрисидаги ишларни кўришда иқтисодий судлар томонидан процессуал қонун нормаларини қўллашнинг айрим масалалари тўғрисида**» 2013 йил 5 декабрдаги 254-сонли қарори:

1-бандидаги ««Лизинг тўғрисида»ги Қонун» деган сўзлар чиқариб ташлансин;

2.1-бандининг биринчи ва иккинчи хатбошилари, 2.4 ва 7.4-бандлари чиқариб ташлансин;

7.1-бандининг тўртинчи хатбошисидаги «Солиқ кодексининг 59 ва 60-моддалари» деган сўзлар «Солиқ кодексининг 115 ва 116-моддалари» деган сўзлар билан алмаштирилсин;

10-бандининг иккинчи хатбошисидаги «Солиқ кодексининг 330-моддасига» деган сўзлар «Давлат божи тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг 9-моддасига» деган сўзлар билан алмаштирилсин;

10.2-бандидаги «Солиқ кодекси 337-моддаси йигирма бешинчи қисмининг» деган сўзлар «Давлат божи тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни 19-моддаси йигирма олтинчи қисмининг» деган сўзлар билан алмаштирилсин;

10.4-бандининг иккинчи хатбошисидаги «Солиқ кодексининг 342-моддасида» деган сўзлар «Давлат божи тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг 18-моддасида» деган сўзлар билан ал-

маштирилсин;

20-банди қуйидаги мазмундаги ўнинчи хатбоши билан тўлдирилсин:

«Суд буйруғини бекор қилишни рад этиш тўғрисидаги ажрим устидан берилган апелляция ёки кассация шикоятни ИПК 281 ва 305-моддалари тартибида кўриб чиқилади. Ажрим апелляция ёки кассация инстанцияси суди томонидан бекор қилинган тақдирда, биринчи инстанция суди томонидан берилган суд буйруғи ҳам бекор қилиниши лозим».

10. Ўзбекистон Республикаси Олий хўжалик суди Пленумининг «Иқтисодий судлар томонидан корпоратив низоларни ҳал этишнинг айрим масалалари тўғрисида» 2014 йил 20 июндаги 262-сонли қарори:

кириш қисми, 1-банди, 3-бандининг биринчи ва иккинчи хатбошилари, 4-бандининг ўзбек тилидаги матнида «хўжалик ширкатлари ва жамиятлари», «хўжалик ширкати ва жамияти» деган сўзлар тегишли сон ва келишиқдаги «хўжалик ширкати» деган сўзлар билан алмаштирилсин, **рус тилидаги матнида** «и обществами», «и обществ», «и общества», «и обществе» деган сўзлар чиқариб ташлансин;

9-банди қуйидаги тахрирда баён этилсин:

«9. Судларнинг эътибори хўжалик ширкати зиммасига унинг бошқарув органлари ваколатига кирадиган мажбурият (масалан, устав фондини (устав капиталини) кўпайтириш ёки камайтириш, жамиятнинг ташкилий тузилмасини тасдиқлаш, ижроия органини тузиш, унинг раҳбарини сайлаш (тайинлаш ва раҳбарнинг ваколатларини муддатидан илгари тугатиш)ни юклаш ҳақидаги даъво талаби, ушбу мажбурият қонун ҳужжатлари билан ширкат бошқарув органининг ваколатига киритилганлиги сабабли, рад этилиши лозимлигига қаратилсин»;

22.4-бандининг биринчи хатбошидаги «Чет эл инвестициялари тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни 18-моддасининг тўртинчи қисмига» деган сўзлар «Инвестициялар ва инвестиция фаолияти тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қо-

нуни 56-моддасининг тўртинчи қисмига» деган сўзлар билан алмаштирилсин.

11. Ўзбекистон Республикаси Олий хўжалик суди Пленумининг «Иқтисодий судлар томонидан видеоконференцалоқа режимда суд мажлисларини ўтказишда процессуал қонун нормаларини қўллашнинг айрим масалалари тўғрисида» 2014 йил 28 ноябрдаги 270-сонли қарори:

5-бандининг учинчи хатбошиси қуйидаги тахрирда баён этилсин:

«Бунда таржимон билан таъминлаш видеоконференцалоқа режимдаги суд мажлисини ўтказишга кўмаклашувчи ёки иш иш юритувида бўлган иқтисодий суд томонидан амалга оширилади. Таржимон билан таъминлаш видеоконференцалоқа режимдаги суд мажлисини ўтказишга кўмаклашувчи иқтисодий суд томонидан амалга оширилганда, ушбу суд таржимонга ИПК 59-моддасида назарда тутилган ҳуқуқ ва мажбуриятларни тушунтирганлиги ҳақида тилхат олади ва ишни кўраётган судга юборади»;

6.1-банди қуйидаги тахрирда баён этилсин:

«6.1. Судларга тушунтирилсинки, ишда иштирок этувчи шахсларнинг барчаси битта маъмурий-ҳудудий бирлик (Қорақалпоғистон Республикаси, вилоят, Тошкент шаҳри, туман, шаҳар), яъни ишни кўраётган иқтисодий суд жойлашган ҳудудда жойлашган бўлса-да, бошқа суд биносидан туриб видеоконференцалоқа режимдаги суд мажлисида иштирок этиш учун судга илтимоснома билан мурожаат қилишга ҳақли».

12. Ўзбекистон Республикаси Олий хўжалик суди Пленумининг «Лизинг муносабатларини тартибга солувчи қонун ҳужжатлари нормаларини иқтисодий судлар томонидан қўлланилишининг айрим масалалари ҳақида» 2015 йил 27 ноябрдаги 289-сонли қарори:

6-бандининг биринчи, учинчи ва тўртинчи хатбошиларидаги «лизинг объектини қайтариб олган» деган сўзлар «гаров нарсасини ундириш учун назарда тутилган тартибда ундирувни лизинг объектига қа-

ратган» деган сўзлар билан алмаштирилсин;

7-банди чиқариб ташлансин.

13. Ўзбекистон Республикаси Олий хўжалик суди Пленумининг «**Акциядорлик ва бошқа хўжалик жамиятлари томонидан улар ҳақидаги ахборотни ошкор қилишнинг белгиланган тартиби бузилган ҳолда амалга оширилган (қабул қилинган) битимларни (қарорларни) ҳақиқий эмас деб топишнинг айрим масалалари тўғрисида**» 2015 йил 27 ноябрдаги 290-сонли қарори:

4.1-банди:

саккизинчи хатбошиси қуйидаги таҳрирда баён этилсин:

«акциядорларнинг умумий йиғилишини ўтказиш тўғрисидаги хабар акциядорларнинг умумий йиғилиши ўтказиладиган санадан камида йигирма бир кундан кечиктирмай, лекин узоғи билан ўттиз кун олдин Корпоратив ахборотнинг ягона порталида, жамиятнинг расмий веб-сайтида, оммавий ахборот воситаларида эълон қилинади, шунингдек акциядорларга электрон почта орқали юборилади (62-модданинг биринчи қисми);»;

ўнинчи хатбошиси қуйидаги таҳрирда баён этилсин:

«тугатувчи жамиятнинг тугатилиши ҳақида оммавий ахборот воситаларида эълон беради. Жамиятни ихтиёрий равишда тугатиш тўғрисидаги эълон рўйхатдан ўтказувчи орган томонидан унинг расмий веб-сайтига жойлаштирилади (99-модданинг биринчи қисми);»;

7.2-банди «а» кичик бандининг иккинчи хатбошиси қуйидаги таҳрирда баён этилсин:

«акциядорларнинг умумий йиғилиши ўтказиладиган санадан камида йигирма бир кундан кечиктирмай, лекин узоғи билан ўттиз кун олдин Корпоратив ахборотнинг ягона порталида, жамиятнинг расмий веб-сайтида, оммавий ахборот воситаларида эълон қилинмаганлиги, шунингдек акциядорларга электрон почта орқали юбо-

рилмаганлиги;».

14. Ўзбекистон Республикаси Олий хўжалик суди Пленумининг «**Иқтисодий судлар томонидан қурилиш пудрати шартномасидан келиб чиқадиган низоларни ҳал этишда қонун ҳужжатларини қўллашнинг айрим масалалари тўғрисида**» 2016 йил 23 декабрдаги 306-сонли қарори:

4-бандининг биринчи хатбошисидаги «танлов (тендер) савдолари» деган сўзлар «электрон дўкон, танлов, тендер, ягона етказиб берувчи билан амалга ошириладиган давлат харидлари» деган сўзлар билан алмаштирилсин;

20-банди:

биринчи хатбошисидаги «Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодекси 330-моддасининг 27-бандига» деган сўзлар ««Давлат божи тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни 9-моддасининг 17-бандига» деган сўзлар билан алмаштирилсин;

тўртинчи хатбошисидаги «Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодекси 330-моддасининг 27-бандига» деган сўзлар ««Давлат божи тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни 9-моддасининг 17-бандига» деган сўзлар билан алмаштирилсин.

15. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг «**Судлар томонидан суғурта шартномасидан келиб чиқадиган низоларни ҳал этишда қонун ҳужжатларини қўллашнинг айрим масалалари тўғрисида**» 2017 йил 29 ноябрдаги 45-сонли қарорининг **20-банди** чиқариб ташлансин.

16. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг «**Биринчи инстанция суди томонидан иқтисодий процессуал қонун нормаларини қўллашнинг айрим масалалари тўғрисида**» 2019 йил 24 майдаги 13-сонли қарори:

13-бандининг учинчи хатбошисидаги «кўриб чиқилмаслиги ва мазкур талаб мустақил равишда билдирилиши мумкинлиги ҳал қилув қарорининг асослантирувчи қисмида кўрсатилади» деган сўзлар «кўриб чиқилмайди ва суд бундай аризани қабул

қилишни рад этиш тўғрисида ажрим чиқаради» деган сўзлар билан алмаштирилсин;

24-банди қуйидаги мазмундаги **бешинчи хатбоши** билан тўлдирилсин:

«Судлар шуни инобатга олишлари лозимки, йўқолган суд ишини ёки ижро ишини юритишни тиклаш, ижро варақаси дубликатини бериш, суд ҳужжатининг ижросини кечиктириш ёки уни бўлиб-бўлиб ижро этиш, ижро этиш усулини ва тартибини ўзгартириш, ижро иши юритишни тўхтатиб туриш ва тугатиш тўғрисидаги аризалар билан мурожаат қилинганда ҳам ариза юридик шахс раҳбари ёки у ваколат берган шахс томонидан имзоланиши лозим (ижро этиш усулини ва тартибини ўзгартириш, ижро иши юритишни тўхтатиб туриш ва тугатиш тўғрисидаги аризалар давлат ижроси томонидан ҳам имзоланиши мумкин). Бундай турдаги аризалар ваколатли шахслар томонидан имзоланганда улар ИПК 155-моддаси биринчи қисмининг 2-бандига мос ҳолда қайтарилди»;

28-банди қуйидаги мазмундаги **еттинчи хатбоши** билан тўлдирилсин:

«ИПК 155-моддаси биринчи қисмининг 5-бандида жавобгарга ва учинчи шахсларга даъво аризасининг ҳамда унга илова қилинган ҳужжатларнинг кўчирма нусхалари юборилганлигини, содалаштирилган иш юритиш тартибида кўриб чиқиладиган ишлар бўйича эса - жавобгарга даъво аризасининг ва унга илова қилинган ҳужжатларнинг кўчирма нусхалари топширилганлигини тасдиқловчи далиллар тақдим этилмаган бўлса, даъво аризаси қайтарилиши белгиланган. Судларга тушунтирилсинки, прокурор, давлат органлари ва бошқа шахслар томонидан юридик шахслар ва фуқароларнинг ҳуқуқлари ҳамда қонун билан қўриқланадиган манфаатларини ҳимоя қилиш мақсадида тақдим этилган даъво аризаси (ариза) бўйича даъво аризасининг (аризанинг) ҳамда унга илова қилинган ҳужжатларнинг кўчирма нусхалари манфаати кўзланган шахсга юборилганлиги-

ни (топширилганлигини) тасдиқловчи далиллар тақдим этилмаган бўлса ҳам даъво аризаси (ариза) ИПК 155-моддаси биринчи қисмининг 5-бандига мос ҳолда қайтарилди».

III. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми ва Ўзбекистон Республикаси Олий хўжалик суди Пленумининг қуйидаги қарорларига ўзгартириш ва қўшимчалар киритилсин:

1. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми ва Ўзбекистон Республикаси Олий хўжалик суди Пленумининг «**Кредит шартномаларидан келиб чиқадиган мажбуриятлар бажарилишини таъминлаш тўғрисидаги фуқаролик қонун ҳужжатларини қўллашнинг айрим масалалари ҳақида**» 2006 йил 22 декабрдаги 13/150-сонли қарори:

қуйидаги мазмундаги **10¹-банд** билан тўлдирилсин:

«10¹. Судлар эътиборга шуни олишлари лозимки, агар қарз шартномасига кўра қарз берувчи қарз олувчидан фоизлар олиш ҳуқуқига эга бўлса, лекин шартномада фоизлар миқдори белгиланмаган бўлса, фоизлар Ўзбекистон Республикаси Марказий банкнинг қарз суммаси берилган кундан қайтарилган кунгача бўлган даврда белгиланган қайта молиялаш ставкаси миқдорлари бўйича ундирилиши керак»;

17-бандидаги «учинчи қисмига» деган сўзлар «бешинчи қисмига» деган сўзлар билан алмаштирилсин;

18-бандининг тўртинчи хатбошисидаги «тўртинчи қисмига» деган сўзлар «олтинчи қисмига» деган сўзлар билан алмаштирилсин;

23-банди:

матнидаги «, гаров шартномасида кўрсатилган миқдордаги бошланғич сотув баҳоси» деган сўзлар чиқариб ташлансин;

қуйидаги мазмундаги **иккинчи ва учинчи хатбошилар** билан тўлдирилсин:

«Судларнинг эътибори шунга қаратилсинки, гаровга қўйилган мол-мулкнинг ким ошди савдоси бошланадиган вақтдаги бош-

ланғич сотиш баҳоси суд қарори билан белгиланмайди.

Шунга кўра, агар даъво аризасида гаровга қўйилган мол-мулкнинг ким ошди савдоси бошланадиган вақтдаги бошланғич сотиш баҳосини белгилаш ҳақида талаб мавжуд бўлса, суд ҳал қилув қарорининг асослантурувчи қисмида ушбу мол-мулк гаров (ипотека) тўғрисидаги шартномада кўрсатилган нарх бўйича реализация қилиниши тўғрисида тушунтириш бериши лозим»;

25-бандининг иккинчи хатбошисидаги «Саккизинчи қисмига» деган сўзлар «еттинчи қисмига» деган сўзлар билан алмаштирилсин;

26-банди:

биринчи хатбошиси «гаров ҳуқуқи ўз кучида қолади» деган сўзлардан кейин «, бундан муомаладаги товарларнинг гарови ҳамда гаровга қўйилган мол-мулкка бўлган мулк ҳуқуқи ёки хўжалик асосида юритиш ҳуқуқи гаровни сақламаган ҳолда бошқа шахсга ўтишига гаровга олувчи розилик билдирган ҳоллар мустасно» деган сўзлар билан тўлдирилсин;

қуйидаги мазмундаги **учинчи** ва **тўртинчи хатбошилари** билан тўлдирилсин:

«Судларга тушунтирилсинки, кредитор қарздордан пул маблағларидан фойдаланганлик учун қарзни қайтариш кунига қадар ҳисобланган фоизларни ундириш ва унинг ундирувини гаров нарчасига қаратиш тўғрисида судга мурожаат этишга ҳақли.

Бундай ҳолда, агар бошқа суд қарори билан кредит қарздорлигини ундириш гаров объектига қаратилган ва у белгиланган тартибда реализация қилинмаган бўлса, суд даъвонинг фоиз ундирувини гаров нарчасига қаратиш талабини қаноатлантириши мумкин».

2. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми ва Ўзбекистон Республикаси Олий хўжалик суди Пленумининг «Суд ҳужжатларини ижро этишга оид қонун ҳужжатларини қўллаш бўйича суд ама-

лиётининг айрим масалалари тўғрисида» 2009 йил 10 апрелдаги 6/196-сонли қарори **21-бандининг биринчи хатбошиси** «гаров ҳуқуқи ўз кучида қолади» деган сўзлардан кейин «, бундан муомаладаги товарларнинг гарови ҳамда гаровга қўйилган мол-мулкка бўлган мулк ҳуқуқи ёки хўжалик асосида юритиш ҳуқуқи гаровни сақламаган ҳолда бошқа шахсга ўтишига гаровга олувчи розилик билдирган ҳоллар мустасно» деган сўзлар билан тўлдирилсин.

3. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми ва Ўзбекистон Республикаси Олий хўжалик суди Пленумининг «Тадбиркорлик субъектлари фаолиятини тартибга солувчи қонун ҳужжатларини қўллаш бўйича суд амалиётининг айрим масалалари тўғрисида» 2012 йил 14 сентябрдаги 12/239-сонли қарори:

9-бандининг иккинчи хатбошисидаги «ўз вақтида ва тўла ҳажмда» деган сўзлар чиқариб ташлансин, «инкассация қилиш» деган сўзлардан кейин «(банкларга топшириш)» деган сўзлар билан тўлдирилсин;

13-бандининг биринчи хатбошисидаги «Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодекси 329-моддасининг 13-бандига ва 330-моддасининг 3-бандига» деган сўзлар ««Давлат божи тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни 8-моддаси биринчи қисмининг 9-бандига ва 10-моддаси биринчи қисмининг 1-бандига» деган сўзлар билан алмаштирилсин;

14-банди:

иккинчи хатбошиси чиқариб ташлансин; **учинчи хатбошиси** тегишинча **иккинчи хатбоши** деб ҳисоблансин.

К. КАМИЛОВ,
Ўзбекистон Республикаси
Олий суди раиси

И. АЛИМОВ,
Пленум котиби,
Олий суд судьяси

ОДИЛ СУДЛОВНИ АМАЛГА ОШИРИШ ЖАРАЁНИДА СУДЬЯЛАРНИНГ ЮРИДИК ЖАВОБГАРЛИГИ

Сўнгги йилларда мамлакатимизда суд-хуқуқ тизимини янада такомиллаштириш, фуқароларнинг одил судловга эришиш даражасини юксалтириш, чинакам мустақил суд тизимини яратиш бўйича салмоқли ишлар амалга оширилмоқда.

Хусусан, Президентимиз судларнинг чинакам мустақиллигини таъминлаш биз учун энг устувор вазифа эканлигини, суд бирон-бир мансабдор шахснинг кўли етадиган идорага айланиб қолишига мутлақо йўл қўймаслик шартлигини таъкидлайди¹.

Судья одил судловни амалга ошириш тизимида марказий ўринни эгаллайди. Судья ўзига қонун билан юкланган масъулиятли вазифани амалга ошириб, барча учун мажбурий бўлган қарор қабул қилади. Судьяларнинг одил судловни амалга ошириш борасидаги яқка тартибдаги фаолияти фуқароларнинг Конституция билан кафолатланган суд ҳимоясида бўлиш ҳуқуқининг таъминланиши ва суд идораларининг нуфузига бевосита таъсир кўрсатади.

Шу ўринда судьяларда касбий вазифаларни амалга ошириш жараёнида жавобгарлик ҳиссини шакллантириш, суд ишларини юритишда интизомни кучайтириш, шунингдек судьяларнинг алоҳида ҳуқуқий мақомига мутаносиб тарзда уларнинг одил судловни амалга ошириш жараёнида юридик жавобгарлигини таъминлаш бўйича ташкилий-ҳуқуқий механизмларнинг яратилиши мамлакатда одил судловга эришиш даражасини юксалтиришда муҳим аҳамият касб этади.

Жумладан, В.Ф.Яковлевнинг таъкидлашича, ўз мажбуриятларига нисбатан юқори даражадаги жавобгарлик ҳам, одил судловни амалга оширувчи инсоннинг ахлоқий қиёфаси ҳам судьялик мавқеининг ажралмас қисмларини ташкил этади².

Судьянинг юридик жавобгарлиги тушунчасини юридик жавобгарлик тушунчаси билан ўзаро боғлиқ ҳолда ўрганиш талаб этилади. Юридик жавобгарлик масаласи ҳуқуқшунослик фани томонидан узоқ вақтдан буён кенг қамровли тарзда ўрганиб келинаётган бўлса, судьяларнинг жавобгарлиги масаласи, унинг долзарблигига қарамасдан, комплекс тарзда илмий таҳлил этилмаган³.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 112-моддасида назарда тутилган судьянинг одил судловни амалга ошириш борасидаги ваколати унинг ҳуқуқий ҳолатини белгиловчи ҳамда уни бошқа мансабдор шахслар ва давлат хизматчиларидан ажратиб турувчи кенг дискрецион ваколат ҳисобланади.

Судьянинг одил судловни амалга оширишга оид мажбурияти, уни алоҳида мансабдор шахс сифатида эътироф этиш учун асос бўлади. Судья ишларни ҳал қилиш жараёнида ўзининг барча касбий ҳуқуқ ва мажбуриятларини судлов ишларини юритиш билан боғлиқ алоҳида тартибга риоя қилган ҳолда амалга оширади. Ҳар қандай мажбуриятни фақатгина уни бажармаганлик учун жавобгарликнинг муқаррарлигини белгилаш орқали унга реал риоя қилинишини таъминлаш мумкин⁴.

Одил судловни амалга ошириш жараёнида судьяларнинг юридик жавобгарлигини тартибга солувчи амалдаги ҳуқуқий база уларга нисбатан юридик жавобгарликнинг айрим турларини татбиқ этиш имконини чеклабгина қолмасдан, хизмат доирасида тобелик унсурлари сақланиб қолганига олиб келади, судьяларнинг ўзга шахслар измида қолиш эҳтимолини келтириб чиқаради.

Ўзининг бузилган ёки низолашилаётган ҳуқуқларини ҳимоя қилиш учун судга мурожаат қилинганда манфаатдор тарафлар судьядан ишни адолатли ва холис ҳал этилишини, шунингдек суд ҳокимиятининг юксак нуфузига мос бўлган хатти-ҳаракатларни кутади.

Лекин, айрим ҳолларда судьялар ўз фаолиятида камчиликларга йўл қўйиши, одил судловни амалга ошириш жараёнида ўзига юклатилган вазифаларни бажаришдан оғиши оқибатида турли ножўя оқибатлар келиб чиқиши мумкин. Суд ишлари юритилишининг замонавий даражаси ва ўзига хос хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда бундай камчилик ва оғишишлар турли даражада, процессуал хатолардан тортиб жиноий суиистеъмолликкача бўлиши мумкин.

Шу каби салбий оқибатларнинг олдини олиш, уларга қарши курашиш учун судьяларни юридик жавобгарлиги масаласини тартибга солувчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни такомиллаштириш лозим.

Одил судловни амалга ошириш жараёнида судьянинг юридик жавобгарлиги деганда судьянинг мақомидан келиб чиқувчи ўз ҳуқуқ ва мажбуриятларини чуқур англаш ва уларга қатъий риоя этишга ундовчи, одил судловни амалга ошириш жараёнида ҳуқуқбузарликка йўл қўйилганда ёки жиноят содир этилганда қўшимча ҳуқуқий чекловларга ёки мажбурлов чораларига дучор этилишига олиб келувчи ҳуқуқий ҳолат тушунилади⁵.

Судьянинг одил судловни амалга ошириш жараёнида йўл қўйган хато ва камчиликлари учун юридик жавобгарлиги турларини

белгилашда нафақат бу масалани тартибга солувчи қонунчиликка, балки юридик жавобгарликни тартибга солувчи умумий назарияга ҳам эътибор қаратиш лозим.

Ўзбекистон миллий қонунчилигига кўра, юридик жавобгарликнинг фуқаролик, жиноий, маъмурий, интизомий, моддий ва процессуал турлари ажратиб кўрсатилади. Аммо, қонунда одил судловни амалга ошириш жараёнида судья томонидан содир этилган хато ва камчиликлар учун уни фақат интизомий ёки жиноий жавобгарликка тортиш масаласигина алоҳида ажратиб кўрсатилган. Бунда, маъмурий ёки фуқаролик-ҳуқуқий жавобгарлик масалалари ёритилмаган.

Ўзбекистон Республикаси қонунчилигига кўра, қонунга ҳилоф тарзда ҳукм этиш, жиноий жавобгарликка тортиш, эҳтиёт чораси сифатида қамоққа олишни ёки муносиб хулқ-атворда бўлиш ҳақида тилхат олишни қўллаш, қамоқ тариқасидаги маъмурий жазони бериш натижасида фуқарога етказилган зарар терговга қадар текширувни амалга оширувчи органлар, суриштирув, дастлабки тергов, прокуратура органлари ва суднинг мансабдор шахслари айбидан қатъи назар, қонунда белгиланган тартибда давлат томонидан тўла ҳажмда тўланиши кафолатланган⁶. Аммо, ҳозиргача одил судловни амалга ошириш жараёнида улар томонидан етказилган зарар учун уларни фуқаролик-ҳуқуқий жавобгарликка тортиш масалалари регламенти яратилмаган.

Шунингдек, одил судловни амалга ошириш жараёнида судьяларнинг процессуал жавобгарлиги масаласи ҳам қонунчилик билан мустаҳкамланмаган. Аммо, Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий суд ишларини юритиш тўғрисидаги, Фуқаролик процессуал, Иқтисодий процессуал ва Жиноят-процессуал кодексларида суд жараёнида иштирок этувчи шахсларнинг ҳуқуқий ҳолатининг белгиланганлиги, шунингдек судья томонидан ғаразгўйлик ёки бошқа қоидабузарликлар содир этилган тақдирда унга

нисбатан раддия бериш нормаларининг мавжудлиги тадқиқотчилар томонидан процессуал жавобгарлик категориясини алоҳида ажратиб кўрсатиш учун имконият яратади.

Судьялар томонидан одил судлов фаолияти ўзларига қонун билан юклатилган ҳуқуқ ва бурчларини тўғри бажариш орқали процессуал фаолият доирасида амалга оширилади.

Бевосита суд ишларини юритишга раҳбарлик қилувчи процесс иштирокчиси сифатида судьялар, бир томондан унга одил судлов фаолиятини амалга ошириш ваколатини берган давлат билан, иккинчи томондан процессда иштирок этувчи бошқа шахсларга нисбатан икки тарафлама ҳуқуқ ва мажбуриятларга эга бўлади.

Ўзбекистон Республикасида судьяларнинг юридик жавобгарлигини тартибга солувчи ҳуқуқий асослар етарлича яратилмагани, одоб-ахлоқ қоидалари бузилганлиги ёки меҳнат интизоми бузилганлиги ҳолатлари ўртасидаги аниқ чегаранинг мавжуд эмаслиги, унинг жавобгарлигига оид иш юритилиши расмийлаштирилишининг мукамал тартиби ишлаб чиқилмаганлиги судьяларнинг ўзга шахслар ҳуқуқига путур етказилишига сабаб бўлган ҳаракат ёки ҳаракатсизлиги учун жавобгарлиги масаласини ҳал этишда қатор қийинчиликлар келиб чиқишига сабаб бўлмоқда.

Судларда иш юритишнинг барча босқичларида ҳамда барча судларда самарали механизмларнинг мавжудлиги, шу жумладан, судьялар ҳуқуқий мақомининг илмий концепциясининг ишлаб чиқилиши, соҳада норматив-ҳуқуқий базанинг яратилиши билан бевосита боғлиқ ҳисобланади.

Судьянинг ҳуқуқий мақоми ўз мазмунига кўра кўп қиррали ва кенг тушунча бўлганлиги, юридик адабиётларда уни турли нуқтаи назар ва ёндашувлар орқали ёритилишига сабаб бўлган.

Судьянинг ҳуқуқий мақоми масаласини тадқиқ этишда, авваламбор, судья тушунчасига таъриф бериш лозим бўлади. Қонун-

чилигимизда судьяларга қонунга мувофиқ одил судловни амалга оширишга ваколат берилган шахслар сифатида таъриф берилган⁷.

Хорижий давлатлар, хусусан, МДХ давлатларининг қонунчилигида ҳам судьяларнинг ҳуқуқий мақомига таъриф берилган.

Масалан, Молдова Республикасининг «Судьялар мақоми тўғрисида»ги Қонунида судьяга конституциявий тартибда одил судловни амалга ошириш ҳуқуқи берилган ва қонун асосида ўз вазифаларини бажарувчи шахс эканлиги таъкидланган.

Қирғизистон Республикасининг «Судьялар мақоми тўғрисида»ги Конституциявий Қонунида ҳамда Россия Федерациясининг «Россия Федерацияси судьяларининг мақоми тўғрисида»ги Қонунида ҳам судья мақомига шу тартибда таъриф берилган.

Юридик адабиётларда эса, судьянинг ҳуқуқий мақомига бирмунча бошқачароқ таъриф берилган. Масалан, М. Абилкаиров «Қозоғистон Республикаси суд тизими ва судьялар мақоми тўғрисида»ги Қозоғистон Республикаси Қонунининг 29-моддасида назарда тутилган талабларига жавоб берувчи, доимий асосдаги ваколатлар билан таъминланган, қонунда белгиланган тартибда лавозимга тайинланадиган ёки сайланадиган давлатнинг фуқаролари ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш, Конституция, қонунлар ва бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг ҳамда Қозоғистон Республикаси халқаро шартномаларининг ижросини таъминлашга даъват этилган, мамлакатнинг бутун ҳудудида мажбурий характерга эга қарор қабул қилиш ҳуқуқига эга бўлган жиноят, фуқаролик ва бошқа соҳадаги одил судловни амалга ошириш борасидаги ҳокимият ваколатини амалга оширувчи мустақил мансабдор шахс сифатида таърифлаган⁸.

Мазкур тушунчани айрим олимлар эгаллаб турган лавозимидан келиб чиқувчи ҳуқуқ, мажбурият ва жавобгарлик билан боғлашса, олимларнинг яна бир қисми ҳуқуқ субъекти эканлиги, лавозим бўйича

вазифалари, асосий функциялари, ҳуқуқ, мажбурият, кафолат, фаолиятнинг ҳуқуқий шакли, ўзаро муносабатлар шакли билан боғлашади.

Олимлар томонидан ўтказилган тадқиқотларнинг барчасида ҳам судьянинг юридик жавобгарлиги масаласи унинг ҳуқуқий мақомининг алоҳида элементи сифатида ўрганилмаган.

Бизнинг фикримизча, айнан мазкур элемент судьяларнинг хулқ-атвори ҳуқуқий чегаралар доирасида бўлишини, улар томонидан ҳуқуққа хилоф ҳаракатлар содир этилишининг олди олинишини таъминловчи асосий омил ҳисобланади.

Шу билан бирга, юридик адабиётларда судьяларнинг мавқеи тушунчаси ҳозирга қадар баҳсли ҳисобланади. А.Н.Азрилиян таҳрири остидаги юридик луғатда судьялар мақоми элементларига:

судьялар корпусини шакллантириш билан боғлиқ ҳуқуқ ва мажбуриятлар (судьяликка номзодларга талаблар, судьяликка номзодларга судьялик ваколатларини бериш);

судьяларнинг холислик, беғаразлик ва мустақиллик асосида ўзларининг судьялик вазифаларини амалга оширишлари учун шароит яратишга қаратилган ҳуқуқ ва мажбуриятлари (судьяларнинг ваколатларини тўхтатиш ёки тугатиш тартиби, истеъфога чиқиш ҳуқуқи ва ҳ.к.);

судьялар ҳамжамиятларида фаол иштирок этиш учун зарур бўлган судьяларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари киритилган⁹.

О.Н.Бабаева судьянинг мақоми куйидаги таркибий қисмлардан иборатлигини таъкидлайди:

а) судьянинг ҳуқуқ лаёқати ва муомала лаёқати;

б) қонунчиликда унга берилган ҳуқуқ ва мажбуриятлари;

в) ушбу ҳуқуқ ва мажбуриятларнинг кафолатлари;

г) ўзига юклатилган вазифаларни лозим даражада бажарилиши учун жавобгарлиги¹⁰.

Г.Т.Ермошин судьялар мақомида куйида-

ги иккита таркибий қисмни ажратади:

биринчидан, судья мақомининг процессуал қисми, яъни давлат хизматчиси лавозимини эгаллаган шахс сифатида унинг процессуал қонунларда белгиланган ҳуқуқ ва мажбуриятлари. Унинг фикрича, судья мақомининг ушбу таркибий қисми конституциявий, фуқаролик, жиноят ва арбитраж суд ишларини юритиш ҳамда маъмурий ҳуқуқий муносабатлардан келиб чиқадиган низоларни кўриб чиқишнинг ўзига хос хусусиятларини ўрганиш жараёнида тадқиқ этилади;

иккинчидан, судьянинг ҳуқуқ ва мажбуриятларини унинг фуқаро сифатидаги жамиятда тутган алоҳида ўрни белгилайди. Мазкур алоҳида ижтимоий ҳолат, ўз мазмунига кўра судьянинг бевосита одил судловни таъминлаш жараёнида амалга оширадиган ҳуқуқ ва мажбуриятлари таъминланишини, ўз ҳокимиятини амалга оширишини кафолати ҳисобланади¹¹.

Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида ҳокимият тармоқларининг қонун чиқарувчи, ижро этувчи ва суд ҳокимиятига бўлиниши тамойилидан келиб чиққан ҳолда суд ҳокимиятининг мустақиллигини эътироф этиш билан суд ҳокимияти соҳиби сифатида судьянинг ҳуқуқий мақомига алоҳида эътибор қаратилгани билан одил судлов мустақил ва холис суд томонидан амалга оширилиши кафолатланган.

Судьяларнинг Конституция билан кафолатланган ҳуқуқий ҳолати унга яратилган шахсий имтиёз бўлмасдан, балки ҳар бир шахснинг ҳуқуқ ва эркинликлари амалда суд ҳимоясида бўлишини таъминловчи восита ҳисобланади.

Жамият ва давлат судья ва унинг касбий фаолиятига юксак талаблар қўяр экан, одил судловни амалга оширишга шароит яратиш мақсадида унга қўшимча кафолатлар тақдим этиш ҳуқуқига эга ҳамда бундай кафолатларни бериши шарт.

Россия Федерацияси, Украина ва Қозоғис-

тон Республикаси каби давлатларда судьяга истеъфодаги судья конституциявий ҳуқуқий мақоми кафолатланади. Судьяга бундай юксак ҳуқуқий мақомнинг берилиши ундан юқори профессионалик ва маҳорат, фидоийлик, мустақиллик ва холислик таъминлашни талаб қилиш учун асос бўлади.

Ўзбекистон Республикасининг «Судлар тўғрисида»ги Қонуни Ўзбекистон Республикасида судьянинг ҳуқуқий мақомини белгиловчи асосий ҳужжат бўлиб, унда назарда тутилган қоидаларнинг таҳлилидан судьяларнинг ҳуқуқий мақоми қуйидаги таркибий қисмлардан иборатлиги ҳақида хулоса қилиш мумкин:

- а) судья ҳуқуқий мақомининг тамойиллари;
- б) судьяликка номзод ва судьяларга қўйиладиган талаблар;
- в) судьяларни тайинлаш тартиби;
- г) судьянинг судьялар ҳамжамиятининг аъзоси ва суд муҳокамаси иштирокчиси сифатидаги ҳуқуқ ва мажбуриятлари;
- д) судьянинг ҳуқуқ ва эркинликлари кафолатлари;
- е) судьянинг ваколатини тўхтатиш ва тугатиш тартиби;
- ж) судьянинг ўз вазифаларини лозим даражада бажариши учун жавобгарлиги.

М.И.Клеандров эса, судьянинг ҳуқуқий мақоми бир-бирини тўлдирувчи одоб-ахлоқий, руҳий, жисмоний, ижтимоий ва бошқа таркибий қисмлардан иборат эканлигини таъкидлайди.

Судьянинг ҳуқуқий мақомининг ўзига хослиги шундаки, у бир вақтнинг ўзида қуйида кўрсатилган бир нечта кўринишдаги ҳуқуқий муносабатлар субъекти бўлади:

1) жиний ҳуқуқий муносабатларнинг субъекти сифатида унга Жиноят кодекси билан тақиқланган қилмишни содир этмаслик (масалан, фуқароларнинг тенг ҳуқуқлилигини бузиш, пора олиш, айбсиз кишини жавобгарликка тортиш);

2) чиқарилган суд қарори қонунга зид, асоссиз ва адолатсиз бўлса қонунда белгиланган шахслар¹² мазкур қарорлар устидан

шикоят беришлари ёки протест билдиришлари мумкин. Бундай ҳолларда судья жиноят-процессуал жавобгарлик субъекти ҳисобланади;

3) Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгашининг хулосаси олинган ҳолларда судья маъмурий-ҳуқуқбузарликка оид жавобгарликка тортилиши;

4) одил судловни амалга ошириш чоғида қонунийлик бузилганлиги; суд ишини ташкил этишда бепарволиги ёки интизомсизлиги оқибатида йўл қўйилган камчиликлар; судьялик шаъни ва кадр-қиммати-га доғ туширадиган ҳамда суднинг обрўсини туширадиган қилмиш содир этганлиги; судьялар одоб-ахлоқи қоидаларини бузганлиги учун интизомий жавобгарликка тортилиши мумкин¹³.

Юридик адабиётларда тадқиқотчилар судьяларнинг ҳуқуқий мақоми бир нечта элементларнинг йиғиндисидан иборатлигини таъкидлашади. Лекин, унинг доирасига кирадиган элементларнинг сони ва мазмуни бўйича ягона бир тўхтамга келинмаган.

Хусусан, К.Ф.Гуценко ва М.А.Ковалев судьяларнинг ҳуқуқий мақоми қуйидаги элементлардан ташкил топишини таъкидлашади:

1) судьялар корпусини шакллантириш билан боғлиқ ҳуқуқ ва мажбуриятлар (судьяликка номзодларга қўйиладиган талаблар, судьяларни танлаш ва уларни лавозимга тайинлаш;

2) одил судловни амалга ошириш учун шароит яратиб берувчи судьяларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари (уларнинг фаолиятини тўхтатиш ва тугатишнинг алоҳида тартиби, қатор имтиёзлар билан истеъфога чиқиш ва бошқалар);

3) судьяларнинг ўзини ўзи бошқариш жараёнида фаол иштироки¹⁴.

Е.Б.Абрасимованиннг фикрига кўра эса, судьяларнинг ҳуқуқий мақоми:

- 1) тайинлаш ва сайлаш тартиби;
- 2) ваколатини тугатиш тартиби;
- 3) судьяларнинг ваколатлари, уларни

амалга ошириш тартиби ва ваколатлари;

4) мазкур субъект ҳуқуқий мақомининг бошқа давлат ҳокимияти вакилларидан фарқловчи хусусиятлари¹⁵.

Бирок, юқоридаги фикрлар мунозарали ҳисобланади. Фикримизча, судьялар корпусини шакллантириш, судьяларни тайинлаш ва сайлаш тартибини судьянинг ҳуқуқий мақомининг элементлари таркибига киритилиши мақсадга мувофиқ бўлмайди. Чунки, ушбу босқичларда мазкур шахслар судья ҳисобланмайди, улар судья лавозимига талабгор, холос. Шу сабабли, улар судьянинг ҳуқуқий мақомининг ажралмас қисми ҳисобланган, фақатгина судьяларгагина тегишли бўлган ҳуқуқлар ва мажбуриятларга эга бўлишмайди.

Шунингдек, назаримизда, Е.Б.Абрасимованинг судья ҳуқуқий мақомининг бошқа давлат ҳокимияти вакилларидан фарқловчи

хусусиятларини судья ҳуқуқий мақоми элементлари мажмуининг ажралмас қисми сифатида ҳисоблаш ҳақидаги фикрини асосли деб бўлмайди. Чунки, мазкур элементнинг хусусияти у томондан олдин саналган бошқа элементлар билан қамраб олинади.

Хулоса қилиб айтганда, судьяларнинг ҳуқуқий мақоми лавозимга киришиш – қасамёд қилиш, одил судловни амалга ошириш учун қонун билан берилган ваколатлари, судлов фаолиятининг қафолатлари, судьялар жавобгарлигининг элементлар мажмуи деб баҳолаш мумкин бўлади.

Т. САФАРОВ,
Ўзбекистон Республикаси
Бош прокуратураси Академияси
мустақил тадқиқотчиси

¹Мирзиёев Ш. М. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 27 йиллигига бағишланган тантанали маросимга бағишланган «Конституция ва қонун устуворлиги – ҳуқуқий демократик давлат ва фуқаролик жамиятининг энг муҳим мезонидир» номли маъруза. Тошкент. 7 декабрь 2019 й.

²Яковлев В.Ф. Статус судьи есть статус // Государство и право. 2004. №11. – С. 6-8.

³Колесников Е.В., Селезнева Н.М. О повышении ответственности судей в Российской Федерации // Журнал российского права. 2006. №3. – С. 22-25.

⁴Зайцев И.М. Гражданская процессуальная ответственность // Государство право. 1999. №7. – С. 92-97.

⁵Колесников Е.В., Селезнева Н.М. О повышении ответственности судей в Российской Федерации // Журнал российского права. 2006. №3. – С. 22-25.

⁶Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси. <http://lex.devon.uz/docs/180552>.

⁷Ўзбекистон Республикасининг «Судлар тўғрисида»ги Қонунининг 60-моддаси.

⁸Абилкаиров М. Закон – немой судья, судья – говорящий закон // Правовая реформа в Казахстане. 2003. № 3. – С. 46-47.

⁹Юридический словарь / под. Ред. А.Н.Азрилияна. М., 2007. – С. 982. © Ефанова В.А., 2016.

¹⁰Бабаева О.Н. Проблемные вопросы статуса мировых судей Российской Федерации // Вестник Воронеж. Гос. Ун-та. Серия: право. 2007. № 1(2). – С. 134.

¹¹Ермошин Г.Т. Правовой статус судьи Российской Федерации : учеб. пособие. М., 2004. – С. 14.

¹²Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексининг 497², 498 ва 510-моддалари // Тошкент, «Адолат». 2018 й.

¹³Ўзбекистон Республикасининг «Судлар тўғрисида»ги Қонуни, 2000 йил 14 декабрь // <http://lex.uz/docs/68532>.

¹⁴Гуценко К.Ф., Ковалев М.А. Правоохранительные органы. Учебник для юридических вузов факультетов. Изд. 7-е, перераб. И доп. / Под ред. К.Ф.Гуценко. М.: ЗЕРЦАЛО-М, 2002. – С. 226.

¹⁵Судебная власть / Под ред. И.Л.Петрухина. М.: ООО ТК Велби, 2003. – С. 564.

ОДИЛ СУДЛОВ УЧУН ХАЛҚАРО РЕЙТИНГ ВА ИНДЕКСЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ

Инсон ҳуқуқлари ҳимоясини кафолатлаш, аҳоли турмуш даражасини ошириш, иқтисодий фаолиятда эркинликни таъминлаш, суд-ҳуқуқ соҳасидаги моддий ва процессуал нормаларни такомиллаштиришга қаратилган ислохотлар мамлакатимизнинг халқаро рейтинг ва индекслардаги кўрсаткичлари ошишига сабаб бўлмоқда.

Жумладан, сўнгги тўрт йил мобайнида мамлакатимиз Мерос жамғармасининг «Иқтисодий эркинлик» индексида 52 поғонага, «Бизнес юритиш» индексида 18 поғонага кўтарилди.

Таъкидлаш лозимки, халқаро рейтинг ва индекслардаги мамлакатнинг эришган ютуқлари, аввало, халқнинг турмуш тарзи, фаровон ҳаётида ўз аксини топиши муҳим ҳисобланади.

Бунда, давлат органлари ва ташкилотларида халқаро рейтинг ва индекслар билан тизимли ишлашни ташкил этиш, ушбу йўналишда ишлайдиган мутахассисларнинг малакасини ошириб бориш, халқаро рейтинг ташкилотлари билан ҳамкорликни кучайтириш алоҳида аҳамият эга.

Шу боис, Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикасининг халқаро рейтинг ва индекслардаги ўрнини яхшилаш ҳамда давлат органлари ва ташкилотларида улар билан тизимли ишлашнинг янги механизмини жорий қилиш тўғрисида» 2020 йил 2 июндаги ПФ–6003-сонли Фармони билан Ўзбекистон Республикасининг халқаро рейтинг ва индекслардаги ўрнини яхшилаш ҳамда давлат органлари ва ташкилотларида улар билан тизимли ишлашнинг янги механизми жорий қилинди. Жумладан, Халқаро рейтинг ва индекслар билан ишлаш бўйича республика Кенгаши ташкил этилди ва унинг асосий вазифалари белгиланди. Ўзбекистон

Республикаси учун устувор бўлган халқаро рейтинг ва индекслар бўйича самарадорликнинг энг муҳим кўрсаткичлари (КРІ) тасдиқланди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг «2017 – 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини «Фаол инвестициялар ва ижтимоий ривожланиш йили»да амалга оширишга оид давлат дастури тўғрисида» 2019 йил 17 январдаги ПФ–5635-сонли Фармонига асосан Ўзбекистон Республикасининг халқаро рейтинглардаги ва алоҳида таркибий индикаторлардаги ўрнини яхшилаш устувор мақсадлардан бири этиб белгиланиб, бунинг учун масъул вазирлик ва идоралар рўйхати тасдиқланган. Хусусан, одил судлов соҳасига оид халқаро рейтинг ва индекслар, жумладан, Иқтисодий эркинлик индексининг Суд фаолияти самарадорлиги, «Doing business» индексининг Контрактлар ижросини таъминлаш, Ҳуқуқ устуворлиги индексининг Фуқаролик одил судлови ва Жиноий одил судлов таркибий индикаторлари, Глобал рақобатбардошлик индексидаги Судлар мустақиллиги индикатори, Жаҳон мамлакатлари демократияси индексидаги Фуқаролар эркинлиги индикаторининг Суд ҳокимиятининг Ҳукумат таъсиридан мустақиллиги даражаси кўрсаткичи, Бошқарув сифати индикаторларидаги Ҳуқуқ устуворлиги индикаторининг Суд мустақиллиги ва Суднинг Ҳукуматдан мустақиллиги даражаси кўрсаткичларида Ўзбекистоннинг ўрнини яхшилашга алоҳида аҳамият берилган.

Бугунги кунда халқаро рейтингларда мамлакатимиз нуфузини янада ошириш ва одил судлов самарадорлигини кучайтириш мақсадида судларнинг очиқлиги ва шаффофлигини таъминлаш, суд иш юритуви сама-

радорлигини ошириш, низоларни ўз вақтида ва сифатли ҳал қилиш бўйича муҳим чора-тадбирлар амалга оширилмоқда. Ушбу мақсадларга қаратилган тегишли норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳалари ишлаб чиқилиб, тизимли ташкилий чоралар кўрилиб келинапти.

Мазкур йўналишларда амалга оширилган чора-тадбирлар натижасида кўрсатилган халқаро рейтинг ва индексларда мамлакатимиз ўрни тобора мустаҳкамланиб бормоқда. Жумладан, Ўзбекистонда тадбиркорлик фаолиятини амалга оширишни энгиллаштириш ва рағбатлантириш мақсадида соҳага оид қатор тартиботлар танқидий қайта кўриб чиқилиб, эскирган, замон талабига жавоб бермайдиган бюрократик тўсиқ ва ғовлар бекор қилинди. Кўрилган чоралар натижасида республикада ишбилармонлик муҳити яхшиланди, тадбиркорлик субъектлари ва инвесторлар учун кенг имкониятлар яратилди.

Биргина бизнес юритиш соҳасида Президентимизнинг «Жаҳон банки ва Халқаро молия корпорациясининг «Бизнес юритиш» йиллик ҳисоботида Ўзбекистон Республикасининг рейтингини янада яхшилаш чора-тадбирлари тўғрисида» 2018 йил 13 июлдаги ПҚ–3852-сонли, «Жаҳон банки ва Халқаро молия корпорациясининг «Бизнес юритиш» йиллик ҳисоботида Ўзбекистон Республикасининг рейтингини яхшилашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида» 2019 йил 5 февралдаги ПҚ–4160-сонли, шунингдек «Мамлакатда бизнес муҳитини янада яхшилаш ва тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида» 2019 йил 20 ноябрдаги ПҚ–4525-сонли қарорлари қабул қилинди.

Уларнинг мантиқий давоми сифатида 2019 йил 20 мартда «Мамлакатда ишбилармонлик муҳитини яхшилаш бўйича қўшимча чора-тадбирлар қабул қилинганлиги муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида»ги, 2019 йил 23 майда «Ўзбекистон Республикасининг Иқтисодий процессуал кодексига

ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида»ги қонунлар қабул қилинди.

Натижада «Бизнес юритиш – 2020» йиллик ҳисоботида Ўзбекистон 7 поғона юқорига, яъни 190 мамлакат орасида ўтган йилги 76-ўриндан 69-ўринга кўтарилди, шартномалар ижросини таъминлаш индикатори бўйича мамлакатимиз ўтган йилги 41-ўриндан 22-ўринга кўтарилиб, ишбилармонлик муҳитини яхшилашда энг юқори кўрсаткичга эришган 20 та давлат қаторига кирди.

Маълумки, илғор мамлакатлар ўзининг ривожланиш даражасига биринчи навбатда хусусий мулк дахлсизлиги ва мулкдорларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларининг ишончли ҳимоясини таъминлаш орқали эришган. Хусусий мулкнинг дахлсизлиги негизида халқнинг тинч-тотувлиги ва фаровон ҳаёти туради.

Шу муносабат билан мулкдорлар ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларининг кафолатларини янада мустаҳкамлаш, мулк ҳуқуқидан асоссиз равишда маҳрум этишдан ҳимоя қилиш мақсадида Олий суднинг қонунчилик ташаббуси ҳуқуқи асосида ишлаб чиқилган «Мулкдорлар ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларининг кафолатлари янада кучайтирилиши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида»ги Қонун 2020 йил 23 декабрда қабул қилингани муҳим аҳамиятга эга бўлди.

Мазкур Қонун билан, жумладан, ер участкаларини ҳокимлар томонидан олиб қўйилишига тақиқ белгилаш, ер участкаларини давлат ва жамоат эҳтиёжлари учун олиб қўйиш бўйича ҳокимларнинг ваколатларини чеклаш, мол-мулкни давлат тасарруфидан чиқариш ҳамда хусусийлаштириш натижаларининг қайта кўриб чиқилиши ва бекор қилинишига йўл қўйилмаслигини назарда тутувчи ўзгартишлар киритилди.

Бунда мол-мулкни давлат тасарруфидан чиқариш натижасини қайта кўриб чиқиш ва бекор қилиш масалалари бўйича ташаббус билан чиқиш қатъиян тақиқланиб, бундай

ишлар судлар томонидан ҳам кўриб чиқиш учун қабул қилинмаслиги белгиланди. Ер участкаси давлат ҳамда жамоат эҳтиёжлари учун олиб кўйилиши мумкин бўлган асосларнинг аниқ ва тўлиқ рўйхати қонун даражасида белгилаб кўйилди.

Олиб кўйилаётган ер участкасида жойлашган кўчмас мулк объектини бузишнинг қатъий шартлари белгиланиб, бу ҳақдаги қарор адлия органларининг ижобий ҳулосаси мавжуд бўлгандагина қабул қилиниши, кўчмас мулк объектини бузишга компенсация тўлиқ тақдим этилгандан сўнггина йўл кўйилиши белгиланди.

Мазкур Қонуннинг амалиётга жорий этилиши натижасида хусусий мулк дахлсизлиги, қонун устуворлиги ва одил судлов самарадорлиги бўйича халқаро рейтингларда (Қонун устуворлиги индекси («Rule of law») ва Иқтисодий эркинлик индекси («Index of economic freedom»)) мамлакатимиз нуфузи ошишига эришилади.

Шу билан бирга, айрим халқаро рейтинг ва индексларда мамлакатимиз ўрнини яхшилаш ишларини янада такомиллаштиришимиз зарур. Жумладан, Иқтисодий эркинлик индексининг Суд фаолияти самарадорлиги индикаторида мамлакатимиз 2019 йилда 34,3 баллни, Ҳуқуқ устуворлиги индексида 94-ўринни, унинг Фуқаролик одил судлови индикаторида 72-ўринни, Жиноий одил судлов индикаторида 67-ўринни эгаллаган.

Мазкур йўналишларда ислохотларни янада жадаллаштириш, тизимли чора-тадбирларни амалга ошириш талаб этилади. Шу мақсадда Жиноят-процессуал кодекси, Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси ва Жиноий-ижроия кодексларини янги таҳрирда қабул қилиниши устида ишланмоқда. Мазкур кодексларга, шунингдек Фуқаролик процессуал кодексига фуқароларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатлари ҳимоясини кучайтиришга, одил судлов самарадорлигини оширишга қаратилган нормалар, янги институтлар, соддалаштирилган механизмлар киритилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президенти-

нинг 2020 йил 2 июндаги ПФ–6003-сонли Фармони ижроси доирасида Халқаро рейтинг ва индекслар билан ишлаш бўйича Республика Кенгаши томонидан 2020 йилнинг иккинчи ярмида белгиланган чора-тадбирлар режалари бўйича ижтимоий-иқтисодий ҳамда сиёсий-ҳуқуқий соҳага оид устувор халқаро рейтинг ва индексларда Ўзбекистон Республикасининг ўрнини яхшилаш бўйича одил судлов самарадорлигини оширишга қаратилган 45 та тадбир амалга оширилди.

Хусусан, Президентимизнинг «Судлар фаолиятини янада такомиллаштириш ва одил судлов самарадорлигини оширишга доир кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида» 2020 йил 24 июлдаги ПФ–6034-сонли Фармони одил судлов соҳасидаги ислохотларнинг янги босқичини бошлаб берди. Хусусан, унга кўра:

– вилоят даражасидаги фуқаролик, жиноят ва иқтисодий судлари бирлаштирилиб, уларнинг негизида судьяларнинг қатъий ихтисослашувини сақлаб қолган ҳолда ягона умумюрисдикция судлари ташкил этилди;

– илғор хорижий тажриба ва халқаро стандартларни инобатга олган ҳолда республикада самарали маъмурий одил судлов тизими яратилди;

– прокурорнинг судда иш кўрилиши жараёнида иштирок этиш тартиби илғор халқаро стандартларга мослаштирилди. Жумладан, прокурор ишларни, ушбу ишлар юзасидан тарафлар мурожаати мавжуд бўлган ҳолдагина, суддан чақириб олиб ўрганиши, қонунда назарда тутилган ҳоллардан ташқари судларда бошқа шахсларнинг ташаббуси билан кўзғатилган фуқаролик ва иқтисодий ишларнинг кўрилишида прокурор ўз ташаббуси билан иштирок этишини истисно этиш назарда тутилди;

– ортикча суд босқичларини бекор қилиш орқали суд тизимига «бир суд – бир инстанция» тамойили жорий этилди;

– Олий суд тузилмасида инвестициявий низоларни ва рақобатга оид ишларни кўриш бўйича алоҳида судлов таркиби фаолият юритмоқда;

– судда ишларни кўришда инсон ҳуқуқлари кафолатларини янада кучайтириш ва тарафларнинг тортишувчанлик тамойилини амалда рўёбга чиқариш мақсадида жиноят ишлари бўйича судларда дастлабки эшитув институти жорий этилмоқда;

– суд тизимининг судьялари ва ходимларининг моддий таъминоти 2021 йилдан бошлаб тўлиқ Давлат бюджетига ўтказилмоқда. Хорижий давлатларда суд тизимининг моддий таъминоти тўлиқ Давлат бюджети ҳисобидан молиялаштирилади.

Қайд этиш лозимки, одил судловнинг сифати ва самарадорлигини оширишда соҳани рақамлаштириш энг муҳим масалалардан биридир. Шу муносабат билан Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Суд ҳокимияти органлари фаолиятини рақамлаштириш чора-тадбирлари тўғрисида» 2020 йил 3 сентябрдаги ПҚ–4818-сонли қарори қабул қилинди. Унга кўра, Олий суд ахборот тизимини 28 та давлат органлари ахборот тизимларига интеграция қилиш орқали маълумотлар алмашинувини 100 фоиз рақамли шаклга ўтказишни назарда тутувчи «Йўл харитаси», 2020-2023 йилларда суд ҳокимияти органлари фаолиятини рақамлаштириш Дастури тасдиқланди.

Дастурда ахборот-коммуникация технологиялари инфратузилмасини янада ривожлантириш мақсадида суд биноларига интерактив хизматлардан мустақил фойдаланиш учун махсус терминаллар ва ҳужжатларни топшириш учун электрон навбат ускуналарини ўрнатиш, шунингдек маълумотларнинг тезкор мониторингини амалга ошириш мақсадида Олий суд биносига Вазиятли марказни яратиш, суд ҳокимияти органлари фаолиятини рақамлаштириш орқали аҳолининг судлар билан электрон ҳамкорлигини таъминлаш, хусусан суд мажлисида видео-конференцалоқа режимида иштирок этиш имконини берувчи мобил дастурни ишлаб чиқиш, суд мажлисини аудиоёзувдан фойдаланиб қайд этиш, апелляция ва кассация инстанцияси судларида барча ишларни судьялар ўртасида автоматик равишда тақ-

симлаш, иштирокчиларни суд мажлисининг вақти ва жойи ҳақида «SMS» хабар орқали хабардор қилиш, суд қарорларини иш бўйича тарафларга онлайн тарзда, уларнинг илтимосномаси бўйича эса, қоғоз шаклида тақдим этиш имкониятлари яратилиши белгиланди.

Бундан ташқари, Олий суднинг қонунчилик ташаббуси ҳуқуқи асосида 2020 йилнинг ўзида одил судлов соҳасига оид 35 та норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳалари ишлаб чиқилиб, уларнинг ўндан ортиғи қабул қилинди, айти пайтда қолганларини такомиллаштирилган ҳолда қабул қилиниши ва амалиётга жорий қилиниши устида ишланмоқда.

Жумладан, жорий йилнинг январь ойида суд тизимига «бир суд – бир инстанция» тамойилининг жорий этилиши, суд қарорларини қайта кўриш институти такомиллаштирилиши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик процессуал кодексига, Жиноят-процессуал кодексига, Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексига, Маъмурий суд ишларини юритиш тўғрисидаги кодексига, Иқтисодий процессуал кодексига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш ҳақидаги қонунлар қабул қилинди.

Мазкур тадбирларнинг амалга оширилиши: суд ҳимоясини таъминлашдаги ортиқча бюрократик тўсиқларни бартараф этишга; одил судлов самарадорлигини оширишга; судларнинг ҳақиқий мустақиллигини таъминлашга;

фуқаролар, тадбиркорлар ва инвесторларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларининг суд орқали ишончли ҳимоя қилинишига эришишга;

қонун устуворлиги, одил судлов ҳамда хусусий мулк дахлсизлигини таъминлаш соҳасидаги халқаро рейтинг ва индексларда мамлакатимиз нуфузи ошишига хизмат қилади.

Ш. НАЗАРОВ,
Олий суднинг иқтисодий суд ишларини юритиш соҳасида қонунчиликни таҳлил қилиш бўлими бошлиғи

ИҚТИСОДИЙ ПРОЦЕССДА АДВОКАТ УЧУН ИШОНЧНОМА ЗАРУР(МИ)?

Ривожланган давлатларда адвокатнинг ижтимоий ҳаётдаги ўрни анча юкори. Адвокатура фуқаролик жамиятининг муҳим элементларидан бири ҳисобланади ва давлат бошқаруви органлари тизимига киритилмаган мустақил тузилмадир.

Иқтисодий судларга даъво аризаси, ариза ва далиллар тақдим этиш, низо доирасида турли мазмундаги илтимосномалар билан мурожаат қилиш, даъвони исботлаш ва унга қарши эътироз билдиришда вакиллик институтининг аҳамияти катта.

Шартнома бўйича вакил ҳисобланган адвокатларнинг суд мажлисларида малакали тарзда иштирок этиши одил судлов жараёнларининг жозибадорлигини оширади.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 116-моддасига кўра, тергов ва суд ишини юритишнинг ҳар қандай босқичида малакали юридик ёрдам олиш ҳуқуқи қафолатланади. Фуқароларга, корхона, муассаса ва ташкилотларга юридик ёрдам бериш учун адвокатура фаолият кўрсатади. Адвокатуранинг ташкил этиш ва унинг иш тартиби қонун билан белгиланади.

Таъкидлаш ўринлики, ўз устида доимий ишлайдиган, билимли, тажрибали ва низонинг моҳиятига нисбатан тўғри позиция танлай оладиган адвокатларнинг профессионаллиги даъво аризасини процессуал жиҳатдан тўғри расмийлаштириш, даъвонинг асоси ва предметига нисбатан аниқ ёндашиш, илтимосномалар билан мурожаат қилиш, даъвони асослаш ёки унга қарши эътироз билдириш каби ҳаракатларда кўринади.

Шу боис, Ўзбекистон Республикаси Иқтисодий процессуал кодекси (ИПК)нинг 61-моддасида судда вакил сифатида ишларни юритиш бўйича профессионал фаолият билан фақат адвокатлар шуғулланиши мумкинлиги назарда тутилгани ҳам бежиз эмас.

Бироқ, бугунги кунда иқтисодий суд ишларини юритишда адвокатнинг иштироки масаласида айрим мунозарали ҳолатлар мавжуд.

Хусусан, суд мажлиси жараёнида айрим ҳолларда адвокат суд муҳокамасида иштирок этиш учун процессуал ваколатлари борлигини тасдиқловчи ҳужжат сифатида фақатгина адвокатлик ордерини тақдим этади, барча ҳуқуқ ва ваколатлар мазкур ордер билан берилганлигини маълум қилади. Бунинг учун муайян асослар бор, жиноят ишларида иштирок этишда мазкур ордернинг тақдим қилиниши кифоядир.

Жиноят-процессуал кодексининг 49-моддасида ҳимоячи гумон қилинувчиларнинг, айбланувчиларнинг, судланувчиларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини қонунда белгиланган тартибда ҳимоя қилишни амалга ошириш ҳамда уларга зарур юридик ёрдам кўрсатиш ваколатига эга бўлган шахс эканлиги, ишда ҳимоячилар сифатида адвокатлар иштирок этишлари мумкинлиги, адвокатнинг ишда иштирок этишига у адвокат гувоҳномасини кўрсатганидан ва муайян ишни юритишга ваколатли эканлигини тасдиқловчи ордерни тақдим этганидан кейин йўл қўйилиши назарда тутилган.

ИПКнинг 61-моддасига мувофиқ, агар қонунда бевосита назарда тутилмаган бўл-

са, қуйидагилар шартнома бўйича (ихтиёрий) вакиллар бўлиши мумкин:

- 1) адвокатлар;
- 2) юридик шахсларнинг ходимлари — шу юридик шахсларнинг ишлари бўйича;
- 3) нотариат ташкилотларининг ваколатли вакиллари — шу ташкилотлар аъзоларининг ишлари бўйича;
- 4) қонунда бошқа шахсларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш ҳуқуқи берилган нотариат ташкилотларининг ваколатли вакиллари;
- 5) биргаликдаги процессуал иштирокчилардан бири бошқа биргаликдаги иштирокчиларнинг топшириғи бўйича;
- 6) ишда иштирок этувчи шахсларнинг илтимосига биноан суд томонидан руҳсат берилган бошқа шахслар.

Судда вакил сифатида ишларни юритиш бўйича профессионал фаолият билан фақат адвокатлар шуғулланиши мумкин.

Жиноят-процессуал қонунчилигидан фарқли равишда иқтисодий процессуал қонунчиликда адвокатнинг суд мажлисларида иштирок этиши мажбурий эканлиги назарда тутилмаган ва у ихтиёрийликка ҳамда тарафларнинг хоҳиш-иродасига асосланади.

Ишончноманинг расмийлаштирилганлиги адвокатга уни вакил қилган шахс номидан қандай процессуал ҳаракатларни амалга ошириш ҳуқуқи берилганлигини ҳамда судда иш юритиш ваколатлари мавжудлигини кўрсатади. Хусусан, ИПКнинг 62-моддасида вакилнинг (адвокатлар ҳам иқтисодий суд мажлисларида вакил сифатида иштирок этади) судда иш юритишга доир ваколатлари қонунга мувофиқ берилган ва расмийлаштирилган ишончномада кўрсатилган бўлиши кераклиги қайд этилган.

Мисол учун, иқтисодий иш муҳокамаси жараёнида даъвогарнинг жавобгарга нисбатан қарздорлик суммасини ундириш тўғрисидаги даъвосидан воз кечиш тўғрисида адвокат томонидан имзоланган ариза тақдим қилинганда суд, авваламбор, мазкур вакилда даъводан воз кечиш ваколоти ишончномада

махсус назарда тутилганлигини текширади. Агарда мазкур ваколат ишончномада адвокатга берилган бўлса, ариза ваколатли вакил томонидан берилган ҳисобланиб, мазмунан кўриб чиқилади, агарда ушбу ваколат берилмаган бўлса, аризани қаноатлантириш рад қилинади.

Шунингдек, даъво аризасини имзолаш, ишни ҳакамлик судига топшириш, даъво талабларидан қисман ёки бутунлай воз кечиш ва даъвони тан олиш, даъво предметини ёки асосини ўзгартириш, келишув битими, медиация тартиб-таомилини амалга ошириш тўғрисидаги келишув ёки медиатив келишувни тузиш, ваколатларни бошқа шахсга топшириш (ишониб топшириш), суд ҳужжати устидан шикоят қилиш, қонуний қучга кирган суд ҳужжатини янги очилган ҳолатлар бўйича қайта кўриб чиқиш тўғрисидаги аризани имзолаш (суд ҳужжатининг мажбурий ижро этилишини талаб қилиш, ундирилган мол-мулкни ёки пулни олиш мустасно) каби ваколатлар ишончномада махсус назарда тутилган бўлиши лозимлиги ИПКнинг 63-моддасида назарда тутилган.

Бундан ташқари, ИПКнинг 62-моддасида шартнома бўйича вакил сифатида ҳаракат қилувчи шахс (бундан адвокат мустасно) ишончномадан ташқари судга шартнома бўйича вакил мақомини тасдиқловчи ҳужжатни тақдим этиши белгиланганлиги ҳам адвокат томонидан ишончнома тақдим этилиши шартлигини билдиради.

Ушбу ҳолатда адвокат шартнома бўйича вакил сифатида ҳаракат қилганда юридик ёрдам кўрсатиш тўғрисидаги битим (шартнома)ни тақдим этиши шарт эмаслиги белгиланмоқда. Бироқ, ишончнома тақдим этилишига оид талабнинг адвокат иштироқи учун қанчалик кераклиги масаласи яна очиқ қолмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг «Биринчи инстанция суди томонидан иқтисодий процессуал қонун нормаларини қўллашнинг айрим масалалари тўғрисида» 2019 йил 24 майдаги қарорида

белгиланишича, ҳуқуқий маслаҳатхона ёки адвокатлик хайъати (бюроси, фирмаси) томонидан берилган ордер адвокатга ҳуқуқий ёрдам сўраб мурожаат қилган шахснинг манфаатларини ҳимоя қилиш ҳуқуқини беради, бироқ у ишончноманинг ўрнини босмайди ҳамда адвокатга ИПКнинг 63-моддасида махсус назарда тутилган процессуал ҳаракатларни амалга ошириш ҳуқуқини бермайди.

Амалиётда Пленум қарорининг ушбу нормасининг ўзи ҳам икки хил талқин қилинади. Хусусан, судлар ордер адвокатга ҳуқуқий ёрдам сўраб мурожаат қилган шахснинг манфаатларини ҳимоя қилиш ҳуқуқини беради, бироқ у ишончноманинг ўрнини босмайди, деган ваз билан ордердан ташқари ишончнома ҳам тақдим этиш талабини қўйишади. Адвокатлар эса, ишончнома фақат ИПКнинг 63-моддасида назарда тутилган процессуал ҳаракатларни амалга

ошириш учунгина кераклигини таъкидлашади.

Демак, иқтисодий суд иш юритувида адвокат иштироки масаласида турли хил ёндашув мавжуд.

«Адвокатлик фаолиятининг кафолатлари ва адвокатларнинг ижтимоий ҳимояси тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг 4-моддасига кўра, муайян ишни олиб боришга адвокатнинг ваколатли эканлиги ордер билан тасдиқланади. Адвокат тараф сифатида суд ишларини юритишнинг ҳамма босқичида процесснинг барча иштирокчилари билан тенг ҳуқуқларга эга.

Мазкур Қонуннинг 7-моддасига асосан адвокатлик фаолиятини амалга оширишда бирон-бир махсус руҳсатнома (ордер ва адвокат гувоҳномасидан ташқари) талаб қилиш ёки бошқа тўсиқлар вужудга келтириш ман этилади.

Фикримизча, фуқаролик ишлари бўйича

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақолада иқтисодий суд иш юритувида вакиллик институти билан боғлиқ айрим баҳсли масалалар тўғрисида сўз юритилиб, иқтисодий процессда адвокатнинг вакил сифатида иштироки учун ордер ва ишончноманинг аҳамияти қиёсий таҳлил қилинган. Шунингдек, иқтисодий процессда адвокатнинг ваколатларини аниқлаш бўйича хорижий давлатлар тажрибаси ўрганилиб, миллий қонунчиликка муайян тақлифлар билдирилган.

Калит сўзлар: иқтисодий суд, вакиллик, адвокат, ордер, ишончнома, юридик ёрдам.

В данной статье рассматриваются некоторые спорные вопросы, связанные с институтом представительства в экономическом судопроизводстве, и сравнительно анализируется важность ордера и доверенности для участия адвоката в качестве представителя в экономическом процессе. Также изучается опыт зарубежных стран в определении полномочий адвоката в экономическом процессе и дается конкретные рекомендации национальному законодательству.

Ключевые слова: экономический суд, представительства, адвокат, ордер, доверенность, юридическая помощь.

This article discusses some controversial issues related to the institution of representation in economic proceedings, and compares the importance of warrants and powers of attorney for the participation of a lawyer as a representative in the economic process. The experience of foreign countries in determining the powers of a lawyer in the economic process is also studied and specific recommendations are given to national legislation.

Key words: economic court, representative office, lawyer, warrant, power of attorney, legal assistance.

судларда адвокат иштироки ва унинг процессуал ваколатлари чегараси бир мунча содда ва аниқ кўринишда тартибга солинган. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг «Вакилликка доир фуқаролик процессуал қонунчилиги нормаларининг судлар томонидан қўлланилиши тўғрисида» 2010 йил 14 майдаги қарорида баён этилишича, адвокат ишга киришиши учун адвокатлик гувоҳномаси ва адвокатлар тузилмаси томонидан берилган ордер такдим этилиши кифоя бўлиб, у адвокатга юридик ёрдам сўраб мурожаат этган шахс манфаатларини судда химоя қилиш ҳуқуқини (ФПК 69-моддасининг иккинчи қисмида назарда тутилган ҳуқуқлардан ташқари) беради.

Долзарб масалаларни ҳал этиш мақсадида хорижий мамлакатларда ушбу масалага қандай ёндашилганини ўрганиш мақсадга мувофиқдир.

Россия Федерацияси Арбитраж процессуал кодексининг 61-моддасига асосан арбитраж суд иш юритувида адвокатнинг ваколатлари федерал қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда тасдиқланади. Россия Федерацияси «Адвокатлик фаолияти ва адвокатура тўғрисида»ги Федерал қонунининг 6-моддасига кўра, адвокатнинг ваколатлари ордер билан тасдиқланади. Бошқа ҳолларда адвокат ишонч билдирувчига ишончнома асосида вакиллик қилади.

Россия Федерацияси Фуқаролик процессуал кодекси 53-моддасининг бешинчи қисмига кўра, судда адвокатнинг вакил сифатидаги иштироки тегишли адвокатлик тузилмаси томонидан берилган ордер билан тасдиқланади. Бошқача қилиб айтганда, агар Россия Федерацияси Фуқаролик процессуал кодексининг 53-моддасида ёзилгани каби аниқ тартиб белгиланган бўлмаса, арбитраж процессида вакил сифатида адвокат иштироки учун ишончнома зарур ҳисобланади¹.

Россия Федерацияси Олий арбитраж суди Пленумининг 2002 йил 9 декабрда-

ги «Россия Федерациясининг Арбитраж процессуал кодексини амалга киритиш билан боғлиқ айрим масалалар тўғрисида»ги 11-сонли қарорининг 11-бандида тушунтириш берилишича, «Адвокатлик фаолияти ва адвокатура тўғрисида»ги Федерал қонун 6-моддасининг иккинчи қисмига асосан адвокат ишонч билдирувчига ишончнома асосида вакиллик қилади, федерал қонунларда белгиланган бошқа ҳолларда эса, тегишли адвокатлик тузилмаси томонидан берилган ордер асосида вакиллик қилади.

Кўриб турганимиздек, Россия қонунларида арбитраж суд иш юритувида ҳам адвокатнинг процессдаги иштироки учун ордер ва ишончноманинг чегараси аниқ белгиланмаган. Хусусан, адвокатнинг тегишли равишда расмийлаштирилган ордери бўлган ҳолда ишончномаси йўқлиги сабабли суд процессига қўйилмагани амалиётда тез-тез учраб турадиган муаммолардан бири ҳисобланади².

Энг қизиғи, биринчи инстанциянинг ушбу ҳаракати назорат инстанциясида ҳам қўллаб-қувватланган ва судда адвокатнинг ваколатларини тасдиқловчи, тегишли равишда расмийлаштирилган ишончноманинг такдим этилмаганлиги сабабли унинг иштирокига йўл қўйилмаганлиги асосли деб топилган³.

Қонун нормаларининг ноаниқлигига эътибор қаратган Е.А.Трешёва арбитраж процессида адвокат ваколатларини тасдиқлаш учун ордernинг такдим этилишини ноқонуний деб баҳолайди ва адвокат ишда иштирок этиши учун ўз ваколатларини ишончнома билан тасдиқлаши лозимлигини таъкидлайди⁴.

Бу фикрларга қарши чиққан Н.Г.Лившицнинг қайд этишича, агар адвокат арбитраж судига қонунда белгиланган тартибда расмийлаштирилган ордер такдим этса, унинг вакил сифатидаги ваколатлари тасдиқланган деб топилиши керак⁵.

Қозоғистон Республикаси Фуқаролик процессуал кодексининг 58-моддасига мувофиқ, адвокатнинг мазкур иш бўйича вакилликни тасдиқловчи ордер ва адвокатлик гувоҳномаси билан адвокат зарур бўлган

барча процессуал ҳаракатларни амалга оширишга ҳақли. Ушбу Кодекс 60-моддасининг биринчи қисмида саналган процессуал ҳаракатларни амалга ошириш учун ушбу ваколатлар ишончномада кўрсатилган бўлиши керак.

Қозоғистон Республикаси Фуқаролик процессуал кодексининг 61-моддасига кўра, муайян бир иш бўйича адвокатнинг ваколатлари Қозоғистон Республикасининг «Адвокатлик фаолияти ва юридик ёрдам тўғрисида»ги Қонунида белгиланган тартибда адвокатлик гувоҳномаси ва вакилликни тасдиқловчи ёзма маълумотнома билан тасдиқланади. Ушбу Кодекс 60-моддасининг биринчи қисмида кўрсатилган процессуал ҳаракатларнинг адвокат томонидан амалга оширилиши ишончнома билан тасдиқланади.

Юқоридагилардан кўришиб турибдики, Қозоғистон фуқаролик процессуал қонунчилигида иқтисодий судларда адвокатнинг иштироки билан боғлиқ масалалар аниқ ва лўнда баён қилинган.

Фикримизча, Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2019 йил 24 майдаги «Биринчи инстанция суди томонидан иқтисодий процессуал қонун нормаларини қўллашнинг айрим масалалари тўғрисида»ги 13-сонли қарори 14-бандининг бешинчи хатбошисини қуйидаги тахрирда баён этиш мақсадга мувофиқ:

«Ҳуқуқий маслаҳатхона ёки адвокат-

лик хайъати (бюроси, фирмаси) томонидан берилган ордер адвокатга ҳуқуқий ёрдам сўраб мурожаат қилган шахснинг манфаатларини ҳимоя қилиш ҳуқуқини беради. Бироқ, ИПКнинг 63-моддасида махсус назарда тутилган процессуал ҳаракатларни амалга ошириш учун тегишли тартибда расмийлаштирилган ишончнома талаб этилади».

Пленум қароридаги қонданнинг бу тарзда баён этилиши суд процессида адвокатнинг ваколатларини аниқлаш жараёнида мунозарали ҳолатларга барҳам беради, юридик ва жисмоний шахсларнинг малакали ҳуқуқий ёрдам олиш имкониятини кенгайтиради.

Хулоса ўрнида айтиш мумкинки, иқтисодий суд томонидан адвокатдан ишончноманинг сўралиши адвокатлик фаолияти эркинлигининг бузилиши ёки мазкур фаолиятга тўсқинлик эмас, балки суд жараёнларида процессуал ваколатлардан самарали фойдаланиш имконини беришдир.

Қ. АВЕЗОВ,
Тошкент вилоят суди
иқтисодий ишлар бўйича
судьяси, юридик фанлар
бўйича фалсафа доктори,

Ш. ҒОФУРОВ,
Зарафшон туманлараро
иқтисодий суди раиси

¹Рыжаков А.П. Лица, которые не должны быть представителями в арбитражном процессе // ГЛАГОЛЬ ПРАВОСУДИЯ. 1 (3) / 2012. – С. 90.

²Определение Высшего Арбитражного Суда РФ от 07 мая 2008 г. № 4347/08 по делу № А40-60782/06-114-368 // КонсультантПлюс.

³<http://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/5399913/>.

⁴Трещева Е. А. Субъекты арбитражного процесса. Часть II: монография // – Самара. 2007. – С. 386.

⁵Комментарий к Арбитражному процессуальному кодексу Российской Федерации / Под ред. Яковлева В.Ф., Юкова М.К. – М. 2003. – С. 189.

БАНКРОТ КОРХОНАЛАРНИ ТУГАТИШ ЖАРАЁНИДА МУДДАТЛАР

Мамлакатимизда банкротлик таомилларини янада соддалаштириш, суд бошқарувчилари фаолиятини такомиллаштириш, халқаро рейтингларда Ўзбекистон Республикасининг позициясини яхшилаш юзасидан сўнгги йилларда сезиларли ишлар амалга оширилмоқда.

Банкротлик таомиллари яқунланган корхоналар бўйича суд бошқарувчилари фаолияти самарадорлигини баҳолаш ва уларнинг рейтингини юритиш жорий этилмоқда. Баҳолашнинг асосий мезонларидан бири сифатида тугатиш жараёнларининг олиб борилиши муддатига ҳам алоҳида эътибор қаратилган.

Маълумки, самарасиз фаолият юринадиган, истикболсиз корхона ва ташкилотлар давлат ва жамият манфаатларига, шу жумладан, уларнинг кредиторлари манфаатларига сезиларли даражада зарар етказиши мумкин. Шундай экан, бундай ҳужжалик юритувчи субъектлар фаолиятини ўз вақтида тугатиш ёки соғломлаштириш суд бошқарувчиларининг ишларни пухта ташкил этишларига чамбарчас боғлиқ ҳисобланади. Ушбу жараёнларнинг ўз вақтида амалга оширилиши учун қонунчиликда тегишли муддатлар белгилаб берилган.

Жумладан, «Банкротлик тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунига кўра, иқтисодий суд томонидан қарздорни банкрот деб топиш тўғрисида қарор қабул қилиниши тугатишга доир иш юритишнинг бошланишига сабаб бўлади.

Тугатишга доир иш юритиш муддати

тўққиз ойдан ошиши мумкин эмас. Зарурат бўлганда банкротлик тўғрисидаги ишда иштирок этувчи шахснинг илтимосномасига кўра ёки иқтисодий суднинг ташаббуси билан бу муддат кўпи билан уч ойга узайтирилиши мумкин.

Иқтисодий суд томонидан қарздорни банкрот деб топиш ва тугатишга доир иш юритишни бошлаш тўғрисида қарор қабул қилинган пайтдан эътиборан қарздорнинг бошқарув органлари қарздорнинг мол-мулкни бошқариш ва тасарруф этиш вазифаларини бажаришдан, агар илгари четлаштирилмаган бўлса, четлаштирилади, қарздор раҳбарининг ваколатлари тугатилади (қарздорнинг раҳбари билан тузилган меҳнат шартномаси бекор қилинади), қарздорнинг ишларини бошқариш тугатиш бошқарувчисига юклатилади, шунингдек қарздорнинг мол-мулкни бошқариш ва тасарруф этиш бўйича мулкдорнинг ваколатлари тугатилади. Тугатиш бошқарувчиси қарздорнинг раҳбари билан тузилган меҳнат шартномасини бекор қилиш ёки мазкур раҳбарни бошқа ишга ўтказиш тўғрисида буйруқ чиқаради.

Қарздор корхонага тугатиш бошқарувчиси тайинланган пайтдан эътиборан уч иш куни ичида қарздорнинг бухгалтерия ва бошқа ҳужжатлари, муҳр ва штамплари (муҳрлар ва штамплар мавжуд бўлган тақдирда), моддий ва бошқа қимматликларини тугатиш бошқарувчисига топширилишини таъминлаши керак.

Тугатиш бошқарувчиси иқтисодий суд

томонидан вазифага тайинланган санадан эътиборан ўн кун ичида банкротлик тўғрисидаги ишда иштирок этаётган шахсларга зарар етказилиши ҳодисаси учун ўз жавобгарлигини қонун ҳужжатларида белгиланадиган тартибда суғурталамоғи керак.

Иқтисодий суднинг қарздорни банкрот деб топиш ва тугатишга доир иш юритишни бошлаш тўғрисида қарорлари ҳақидаги маълумотлар расмий нашрда эълон қилиниши лозим.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2009 йил 11 июндаги «Банкротлик тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунида назарда тутилган маълумотларни эълон қилишни тартибга солиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 160-сонли қарорига асосан «Биржа» ва «Солиқ инфо» газеталари банкротлик тўғрисидаги маълумотлар эълон қилинадиган расмий нашрлар этиб белгиланган.

Қарздорни банкрот деб топиш ва тугатишга доир иш юритишни бошлаш тўғрисидаги маълумотларни тугатиш бошқарувчиси бошқарувчиликка тайинланган пайтдан эътиборан ўн кундан кечиктирмай расмий нашрда эълон қилиш учун юбориши лозим.

Банкротлик тўғрисидаги маълумотлар ҳар ҳафтада манфаатдор шахслардан олингандан ва эълон қилинганлик ҳақи тўлиқ ҳажмда тўлангандан кейин расмий нашр томонидан етти кун мобайнида эълон қилиниши, шунингдек газетанинг интернетдаги сайтида қўшимча ҳақ ундирилмасдан жойлаштирилиши лозим.

Кредиторлар маълумотлар расмий нашрда эълон чиққан санадан эътиборан камида бир ой ичида тугатиш бошқарувчисига ўз талабларини қўйишлари мумкин.

Тугатилаётган юридик шахсга эса, кредиторлар ўз талабларини тугатилаёт-

ган юридик шахсни банкрот деб топиш тўғрисидаги эълон чиқарилган пайтдан эътиборан бир ойлик муддат ичида унга тақдим этишга ҳақли.

Ҳозир бўлмаган қарздорнинг банкротлигида эса, тугатиш бошқарувчиси ўзи аниқлаган барча кредиторларни ҳозир бўлмаган қарздорнинг банкротлиги тўғрисида ёзма шаклда хабардор қилиши, улар бу хабарни олган кундан эътиборан бир ойлик муддат ичида тугатиш бошқарувчисига ўз талабларини тақдим этишлари мумкин.

Тугатиш бошқарувчиси ҳар ойда камида бир марта кредиторлар йиғилишига ёки кредиторлар кўмитасига ўз фаолияти тўғрисида ҳисобот, қарздорнинг молиявий аҳволи ҳамда тугатишга доир иш юритиш бошланган пайтдаги ва иш юритиш жараёнидаги мол-мулки тўғрисида ахборот, шунингдек бошқа ахборотларни тақдим этиб бориши лозим.

Кредиторлар йиғилиши кредиторлар кўмитасининг ёки қонунда кўрсатилган кредиторларнинг талабига биноан тегишли ариза билан суд бошқарувчисига мурожаат этилган пайтдан эътиборан кечи билан ўттиз кунлик муддат ичида суд бошқарувчиси томонидан чақирилиши лозим.

Башарти, кредиторлар йиғилишини ўтказиш учун кворум мавжуд бўлмаган тақдирда, ўн кунлик муддат ичида кредиторларнинг такрорий йиғилиши чақирилиши лозим, агар йиғилишни ўтказиш санаси, вақти ва жойи тўғрисида кредиторлар лозим даражада хабардор этилган бўлса, такрорий йиғилиш ҳозир бўлган кредиторларнинг сонидан қатъи назар, ваколатли ҳисобланади.

Кредиторлар йиғилишининг баённомаси ҳамда унга илова қилинган ҳужжатлар кредиторлар йиғилиши ўтказилган сана-

дан эътиборан икки кундан кечиктирмай иқтисодий судга топширилиши лозим.

Тугатишга доир иш юритиш жараёнида тугатиш бошқарувчисининг ушбу Қонунга мувофиқ берган аризалари, шу жумладан, ўзи билан кредиторлар ўртасида, ўзи билан қарздор ўртасида келиб чиққан келишмовчиликлар тўғрисида берган аризалари, шунингдек кредиторларнинг ўз ҳуқуқ ва қонуний манфаатлари бузилганлиги хусусидаги шикоятлари бу ариза ва шикоятлар олинган кундан эътиборан ўн беш кунлик муддатдан кечиктирмай иқтисодий суд томонидан кўриб чиқилиши лозим.

Банкротлик тўғрисидаги ишда келишмовчиликларни кўриб чиқиш юзасидан иқтисодий суднинг ажримлари чиқарилган пайтдан эътиборан ўн кун ўтгандан кейин қонуний кучга киради.

Агар қарздорга нисбатан тугатишга доир иш юритиш мобайнида қарздорнинг тўлов қобилияти тикланиши мумкин деб ҳисоблаш учун етарли асослар, шу жумладан, молиявий таҳлил маълумотлари билан тасдиқланган асослар пайдо бўлса, тугатиш бошқарувчиси мазкур ҳолатлар аниқланган пайтдан эътиборан бир ойлик муддат ичида тугатишга доир иш юритишни тугатиш ва ташқи бошқарувга ўтиш ҳақида илтимоснома билан иқтисодий судга мурожаат этиш тўғрисидаги масалани кўриб чиқиш мақсадида қарздорнинг кредиторлари йиғилишини чақирishi шарт.

Агар қорхонани тугатиш жараёнида кредитор билан келишув битими тузилган тақдирда, тугатиш бошқарувчиси битим имзоланган пайтдан эътиборан беш кун ичида иқтисодий судга келишув битими тузилганлигини тасдиқловчи ариза тақдим этиши керак.

Кредиторлар билан ҳисоб-китоблар таомланганидан кейин тугатиш бошқарув-

чиси иқтисодий судга тугатишга доир иш юритишни ўтказиш натижалари ҳақида ҳисобот тақдим этиши шарт.

Тугатишга доир иш юритиш таомилни ўтказиш натижалари тўғрисида тугатиш бошқарувчиси томонидан тақдим этилган ҳисобот кўриб чиқилганидан кейин иқтисодий суд тугатишга доир иш юритиш таомланганлиги ҳақида ажрим чиқаради ва тугатиш бошқарувчиси зиммасига мазкур ажримни юридик шахсларни давлат рўйхатидан ўтказувчи органга ўн кун ичида тақдим этиш мажбуриятини юклайди.

Иқтисодий суднинг ажрими юридик шахсларнинг ягона давлат реестрига қарздор тугатилганлиги тўғрисида ёзув киритилиши учун асос бўлади. Реестрга тегишли ёзув иқтисодий суднинг мазкур ажрими тақдим этилган пайтдан эътиборан уч кундан кечиктирмай киритилиши лозим.

Юридик шахсларнинг ягона давлат реестрига қарздор тугатилганлиги тўғрисидаги ёзув киритилган пайтдан бошлаб, тугатиш бошқарувчисининг ваколатлари тугатилган, тугатишга доир иш юритиш таомланган, қарздор эса тугатилган деб ҳисобланади.

Хулоса қилиб айтганда, юқорида кўрсатилган муддатларга қатъий риоя этилиши тугатишга доир иш юритиш таомилнинг иқтисодий суд томонидан асоссиз узайтирилмаслигига, кредиторлар манфаатларининг барвақт ҳимоя қилинишига, умидсиз қарздорликлар миқдорининг ошмаслигига, қолаверса тўлов қобилиятини йўқотган қорхонани ўз вақтида соғломлаштиришга хизмат қилади.

Қ. ХОЖАМУРАТОВ,
Беруний туманлараро
иқтисодий суди судьяси

КАРАНТИН ҚОИДАЛАРИНИ БУЗГАНЛИК УЧУН ЖАВОБГАРЛИК

Коронавирус инфекцияси (COVID-19) бугунги кунда инсоният учун энг катта таҳдидга айланди. 2020 йил 11 март куни Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти (ЖССТ) коронавирусни пандемия деб тан олди.

Дунёнинг барча давлатлари фуқароларнинг ҳаракатланишини чеклаш билан боғлиқ қатъий чораларни кўрди ва кўплаб мамлакатларда карантин, айрим жойларда фавқулодда ҳолат жорий этилди.

Аммо, аҳоли орасида карантин чораларини бузиш ҳолатлари мавжуд бўлиб, бу муқаррар равишда хавfli касаллик тарқалишига олиб келади. Ушбу ҳолатлар карантин қоидаларини бузганлик учун жавобгарликни жорий қилиш ва кучайтириш учун асос бўлади.

Ўзбекистонга коронавирус 2020 йил 15 март куни расман кириб келди, коронавирус инфекцияси тарқалишининг олдини олиш ва ушбу ҳолатнинг салбий таъсирларини юмшатиш бўйича чора-тадбирлар 16 март кунидан бошланди.

Барча давлат ва нодавлат таълим муассасаларида (боғча, мактаб ва университетлар) баҳорги каникул эълон қилинди. Барча оммавий тадбирларни ўтказиш вақтинчалик бекор қилинди. Ўзбекистон фуқароларининг хорижий давлатларга чиқиши, хорижий давлат фуқароларининг Ўзбекистонга кириши тақиқланди. Хорижий давлатлардаги ўзбекистонликларнинг қайтишига шарт-шароитлар яратилди.

Карантин вақтида ёлғон ва текширилмаган ҳамда одамларда ваҳима уйғотадиган хабарлар тарқатадиган шахсларга нисбатан

амалдаги қонунчилик доирасида жиноий жавобгарликкача бўлган чоралар кўрилди. Барча давлат ва нодавлат ташкилотлари томонидан мажлис ҳамда бошқа тадбирлар ўтказиш вақтинчалик тўхтатилди. Ҳукумат барча диний идораларга диний маросимларни ўтказишни вақтинча чеклаш бўйича муурожаат қилди.

Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги томонидан коронавирус инфекцияси тарқалишининг олдини олиш мақсадида махсус чора-тадбирлар белгиланди.

Барча олий таълим муассасалари, академик лицей ва касб-хунар коллежларида 2020 йил 16 мартдан эътиборан ўқиш тўхтатилиб, ўқувчи-талабалар таътилга чиқарилди, таълим муассасаларида карантин жорий қилинди, таълимни масофавий шаклда амалга ошириш тавсия этилди.

2020 йил 18 март куни Президентимиз коронавирус билан боғлиқ вазият бўйича халққа муурожаат қилди.

Давлатимиз раҳбари томонидан 2020 йил 19 март куни «Коронавирус пандемияси ва глобал инқироз ҳолатларининг иқтисодиёт тармоқларига салбий таъсирини юмшатиш бўйича биринчи ва навбатдаги чора-тадбирлар тўғрисида» Фармони имзоланди.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси 2020 йил 19 март куни «Коронавирус инфекцияси тарқалишига қарши қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида» қарор қабул қилиб, «Коронавирус инфекцияси аниқланганда (гумон қилинганда) бажариладиган профилактик ва эпидемияга қарши чора-тадбирларни амалга ошириш тартиби

тўғрисида»ги Низомни тасдиқлади.

Кўриб турибмизки, Президентимиз ва Ҳукуматимиз томонидан бу хатарни тезроқ бартараф этиш юзасидан барча зарур чоралар кўрилмоқда. Аммо, белгиланган карантин қоидалари ва талабларига тўлиқ риоя қилинмаяпти.

2020 йил 24 мартда «Ўзбекистон Республикасининг Жиноят, Жиноят-процессуал кодексларига ҳамда Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш ҳақида»ги Қонун имзоланди.

Қонунда карантинли ва инсон учун хавфли бўлган бошқа юқумли касалликлар тарқалиши ҳақида ҳақиқатга тўғри келмайдиган маълумотларни тарқатганлик, шунингдек уларни нашр қилиш ёки бошқача усулда кўпайтирилган матнда ёхуд оммавий ахборот воситалари ва Интернет бутунжаҳон ахборот тармоғи орқали тарқатганлик учун жиноий жавобгарлик белгиланди.

Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси янги 244⁵-модда билан тўлдирилди. Яъни, карантинли ва инсон учун хавфли бўлган бошқа юқумли касалликларнинг пайдо бўлиши ҳамда тарқалиши шароитида карантинли ва инсон учун хавфли бўлган бошқа юқумли касалликлар тарқалиши ҳақида ҳақиқатга тўғри келмайдиган маълумотларни тарқатиш — базавий ҳисоблаш миқдорининг икки юз бараваригача миқдорда жарима ёки уч юз соатгача мажбурий жамоат ишлари ёхуд икки йилгача ахлоқ тузатиш ишлари билан жазоланади.

Ушбу модданинг биринчи қисмида кўрсатилган маълумотларни нашр қилиш ёки бошқача усулда кўпайтирилган матнда ёки оммавий ахборот воситалари, шунингдек Интернет бутунжаҳон ахборот тармоғи орқали тарқатиш — базавий ҳисоблаш миқдорининг икки юз бараваридан тўрт юз бараваригача миқдорда жарима ёки уч юз соатдан уч юз олтмиш соатгача мажбурий жамоат ишлари ёхуд икки йилдан уч йилгача ахлоқ тузатиш ишлари ёки уч йилгача

озодликни чеклаш ёки уч йилгача озодликдан маҳрум қилиш билан жазоланади.

Шунингдек, санитарияга оид қонун ҳужжатларини ёки эпидемияга қарши курашиш қоидаларини бузиш, шу жумладан, карантинли ва инсон учун хавфли бўлган бошқа юқумли касалликлар пайдо бўлиши ва тарқалиши шароитида давлат санитария назорати органларининг тиббий текширувдан ва даволанишдан ўтиш, карантинни ўташ учун белгиланган жойларга етиб бориш ва ушбу жойни белгиланган муддат давомида тарк этмаслик, касаллик юқиши мумкин бўлган даврда мулоқотда бўлган шахслар ва улар борган жойлар ҳақидаги маълумотларни ошкор қилиш тўғрисидаги ёки бошқа қонуний талабларини узрли сабабларсиз бажармаслик одамларнинг оммавий касалланишига ёки заҳарланишига олиб келган бўлса, жиноий жавобгарлик кучайтирилди.

Жиноят кодекси 257¹-моддасининг матни қуйидаги таҳрирда баён этилди:

«Санитарияга оид қонун ҳужжатларини ёки эпидемияга қарши кураш қоидаларини бузиш, шу жумладан, карантинли ва инсон учун хавфли бўлган бошқа юқумли касалликлар пайдо бўлиши ҳамда тарқалиши шароитида давлат санитария назорати органларининг тиббий текширувдан ўтиш ва даволаниш, карантинни ўташ учун белгиланган жойларга етиб бориш ва ушбу жойларни белгиланган муддат давомида тарк этмаслик, касаллик юқиш хавфи мавжуд бўлган даврда мулоқотда бўлинган шахслар ва борилган жойлар ҳақидаги маълумотларни ошкор қилиш тўғрисидаги ёки бошқа қонуний талабларини узрли сабабларсиз бажармаслик одамларнинг оммавий касалланиши ёки заҳарланиши реал хавфини келтириб чиқарса ёхуд одамларнинг оммавий касалланишига ёки заҳарланишига олиб келса, базавий ҳисоблаш миқдорининг эллик бараваридан юз бараваригача миқдорда жарима солиш ёки беш йилгача муайян ҳуқуқдан маҳрум қилиш ёки икки

йилгача ахлоқ тузатиш ишлари ёки бир йилдан уч йилгача озодликни чеклаш ёхуд беш йилгача озодликдан маҳрум қилиш билан жазоланади.

Ўша қилмиш одамнинг ўлимига сабаб бўлса, икки йилдан уч йилгача ахлоқ тузатиш ишлари ёки уч йилдан беш йилгача озодликни чеклаш ёхуд беш йилдан етти йилгача озодликдан маҳрум қилиш билан жазоланади.

Ўша қилмиш одамларнинг ўлимига сабаб бўлса, етти йилдан ўн йилгача озодликдан маҳрум қилиш билан жазоланади».

Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси карантинли ва инсон учун хавфли бўлган бош-қа юқумли касалликлар пайдо бўлиши ва тарқалиши шароитида тиббий йўсиндаги мажбурлов чорасини қўллашни назарда тутувчи янги боб билан тўлдирилди.

Жумладан, карантин ва инсон учун хавфли бўлган бошқа юқумли касалликлар пайдо бўлиши ва тарқалиши шароитида санитария ва эпидемияларга қарши курашиш қоидаларини бузишга оид ҳуқуқбузарлик содир этган шахсга нисбатан тегишли асослар мавжуд бўлган тақдирда, давлат санитария назорати органлари томонидан карантинда сақлаш ёки даволаш тарзидаги тиббий йўсиндаги мажбурлов чоралари қўлланиши мумкин.

Тиббий йўсиндаги мажбурлов чоралари 30 суткагача бўлган муддатда маъмурий жазо тайинлаш билан бирга қўлланилади ҳамда давлат санитария назорати органлари томонидан белгиланган жойларда ўталиши таъминланади.

Тиббий йўсиндаги мажбурлов чораларининг ижроси давлат санитария назорати, ички ишлар ва Ўзбекистон Республикаси Миллий гвардияси органлари томонидан таъминланади.

Карантинли ва инсон учун хавфли бўлган бошқа юқумли касалликлар пайдо бўлиши ва тарқалиши шароитида жамоат жойларида ниқобсиз юриш, шу жумладан,

карантинли ва инсон учун хавфли бўлган бошқа юқумли касалликлар пайдо бўлиши ва тарқалиши шароитида шифохонадаги ички тартибга риоя этмаслик ҳамда давлат санитария назорати органларининг тиббий текширувдан ва даволанишдан ўтиш, карантинни ўташ учун белгиланган жойларга етиб бориш ва ушбу жойни белгиланган муддат давомида тарк этмаслик, касаллик юқиши мумкин бўлган даврда мулоқотда бўлган шахслар ва улар борган жойлар ҳақидаги маълумотларни ошкор қилиш тўғрисидаги ёки бошқа қонуний талабларини узрли сабабларсиз бажармаслик учун маъмурий жавобгарлик белгиланди. Бундай жавобгарлик фуқароларга базавий ҳисоблаш миқдорининг йигирма бараваридан ўттиз бараваригача, мансабдор шахсларга эса ўттиз бараваридан эллик бараваригача миқдорда жарима солишга сабаб бўлади.

Карантинли ва инсон учун хавфли бўлган бошқа юқумли касалликлар пайдо бўлиши ҳамда тарқалиши шароитида ваколатли органнинг махсус талабларига зид равишда жамоат жойларида ниқобсиз бўлиш базавий ҳисоблаш миқдорининг беш бараваригача миқдорда жарима солишга сабаб бўлади.

Афсуски, Ўзбекистонда карантин эълон қилинган кундан бошлаб тегишли қоидаларни бузиш ҳолатлари кўплаб кузатилмоқда. Ҳозирча коронавирус инфекцияси юқиши хавфи бор экан, биз ўзимиз, оиламиз ва атрофдагиларни соғлигига билиб-билмай зиён етказмаслик учун карантин қоидаларига тўлиқ риоя қилишимиз шарт.

Д. СУЮНОВА,
Тошкент давлат юридик университети
«Жиноят-процессуал ҳуқуқи ва
криминалистика» кафедраси доценти,

Н. АКБАРОВ,
жиноят ишлари бўйича
Олмалик туман суди раиси

ОИЛА БОШЛИҒИ КИМ?

Ҳалима билан Нусрат севиб-севишиб турмуш қуришди. Оилада шароит оғир бўлганлиги учун уй масаласи ҳал бўлгунича куёвнинг тоғасиникида яшаб туришга қарор қилишди. Улар кетма-кет икки фарзандли бўлишди.

Орадан 5 йил ўтгач, уй масаласида эр-хотин ўртасида ўзаро келишмовчиликлар пайдо бўла бошлади. Охир-оқибат куёвнинг аризасига кўра, суд уларни никоҳдан ажратиш тўғрисида қарор чиқарди. Тарафлар ўртасидаги энг кескин можаролар ана шундан кейин бошланди.

Эр ишлаш учун чет элга кетиб қолди. Шундан сўнг уйнинг эгаси бўлмиш тоға келинни икки боласи билан уйдан чиқариш тўғрисида судга ариза берди. Кўп тортишувлардан кейин суд ҳолатга атрофлича баҳо берган ҳолда, даъвони рад этиш тўғрисида қарор чиқарди. Лекин, суднинг қарори билан уй эгаси келиша олмади. Чунки, шу пайтга келиб у ўғлини уйлантирмоқчи ва келинни шу уйга туширмоқчи эди. Қолаверса, у уйнинг қонуний эгаси сифатида ўзининг мулкани тўла тасарруф этиш ҳуқуқига эга.

Мантиқан фикр юритадиган бўлсак, бир томондан, мулкдор ҳақ, чунки у уйнинг қонуний эгаси сифатида ўзининг қонуний ҳуқуқидан фойдаланиши мумкин. Иккинчи тарафдан, ўша хонадонга келин бўлиб тушган, у ерда иккита фарзандли бўлгунча яшаб келган ва эри

ташлаб кетган келин энди иккита ёш боласи билан қаерга боради? Боз устига, у келин бўлиб тушган вақтда унинг шу уйда вақтинча яшаши ва маълум вақтдан кейин уйни бўшатиши лозимлиги тўғрисида тарафлар ўртасида ҳеч қандай келишув ҳам бўлмаган эди.

Юқорида қайд этилган ҳолат бўйича кейинги босқич суди амалдаги қонунларга асосланган ҳолда бир тўхтамга келган бўлиши мумкин. Лекин, гап бошқа ёқда...

Юқоридаги мисолни баён қилишдан мақсад ҳаётда шундай низоларнинг келиб чиқишига сабаб бўлаётган ҳолатларни ўрганиш, мулоҳаза юритиш ва келгусида бундай низоларни камайтириш борасида фикр юритишдир. Зеро, ҳозирда уйга киритиб қўйиш, уйдан чиқариш ва уй-жойга нисбатан яшаш ҳуқуқини йўқотган деб топиш каби низолар фуқаролик судларида кўрилаётган ишларнинг катта қисмини ташкил этмоқда. Айнан шундай муаммолар асносида баъзи ҳолларда ёш оилаларнинг барбод бўлиши ҳолатлари кузатилмоқда. Кўп ҳолларда аёллар никоҳ бекор қилинганидан кейин ёш болалари билан бошпанасиз қолиб кетиб, ўз ҳуқуқларини ҳимоя қилиш мақсадида судма-суд юришга мажбур бўлишмоқда.

Суд амалиётига эътибор берадиган бўлсак, бу каби низолар асосан эр-хотин ўртасидаги зиддиятлар асосида ву-

жудга келади ва улар турлича ҳолатларда яқун топади. Масалан, бир ҳолатда куёв тарафдан келинга алоҳида уй олиб берилса, иккинчи ҳолатда уй учун маълум миқдорда пул бериш йўли билан низони ёпишга келишилади. Бошқа ҳолларда эса, низони ҳал этиш учун судлар бош қотиришига тўғри келади.

Иморатнинг пойдевори қанчалик мустаҳкам бўлса, бундай бино ҳар қанча турса ҳам ўз сифатини йўқотмайди. Ҳаётда ҳам инсонлар ўртасидаги муносабатларни тартибга солувчи қонунлар қанчалик пухта ишланса, низоларни ҳал этиш ҳам шунчалик осон бўлади. Бунга эришиш учун фуқароларнинг уй-жойга бўлган мулкӣ ва ашёвий ҳуқуқларини ҳимоя қилишга қаратилган ҳамда бу борадаги ҳуқуқӣ муносабатларни янада аниқ тартибга соладиган қонун нормаларини такомиллаштириш жоиз бўлади.

Агар ҳуқуқ борасида бошқа манбаларга, хусусан, халқимиз маънавий меросининг ажралмас бир қисми бўлган Ислом ҳуқуқига мурожаат қиладиган бўлсак, унда эр оила бошлиғи сифатида оиласининг оғирлигини зиммасига олиши лозимлиги, оиласига меҳр-муруват кўрсатиши кераклиги, оила куриш ўз-ўзидан бўлаверадиган нарса эмаслиги қатъий тарзда эътироф этилган.

Никоҳ тузилгандан кейин, келгусида аёлнинг ҳақ-ҳуқуқларини таъминлаш мақсадида «махр» (арабча «тўй совғаси» – никоҳ пайтида куёв томонидан келинга ҳадя қилинадиган кўчмас мулк) жорий қилинган. Шу билан никоҳ бекор қилинганда аёл тирикчилик ўтказа олмайдиган даражага тушиб қолишининг олди олинган. Мана шу омил ҳам оила муносабатларига бефарқ бўл-

ган баъзи эркакларни жиловлаб турган бўлиши мумкин. Чунки, ўша пайтда эрнинг ташаббуси билан никоҳ бекор қилинганда хотинининг маҳрига аталган нарсалар – олдида айвони билан бир уй, бир даҳлиз ва бошқа мулклар унинг ихтиёрида қолган. Демак, маҳр, аввало, никоҳнинг ҳурмати, қолаверса, эркакларнинг аёлларга берган мустаҳкам аҳд-у паймонлари белгиси деса бўлади.

Ҳозирги кунларда маҳр қонунда қайд этилмаган бўлса-да, амалда никоҳ узуги деб аталмиш бир тилла узук маҳр сифатида келинга берилмоқда.

Ўзбекистон Республикасининг Уй-жой кодекси 32-моддасининг биринчи қисмида мулкдор оила аъзоларининг, шунингдек у билан доимий яшаётган фуқароларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари кўрсатиб ўтилган бўлса-да, бу норма умумий характерга эга бўлиб қолган.

Масалан, ушбу моддада уй, квартира мулкдорининг оила аъзолари, шунингдек у билан доимий яшаётган фуқаролар, агар уларни кўчириб келган пайтда ёзма равишда бошқа ҳол қайд этилган бўлмаса, уйдаги, квартирадаги хоналардан мулкдор билан тенг фойдаланишга ҳақли эканлиги, бу шахслар уй, квартиранинг мулкдори билан оилавий муносабатларни тугатган тақдирда ҳам уларда турар жойдан фойдаланиш ҳуқуқи сақланиб қолиши кўрсатилган.

Одатда, аксарият ҳолларда келин туширилганда у қайси хонада яшаши лозимлиги тўғрисида бирон-бир ҳужжат расмийлаштирилмайди ва буни, ўз навбатида, қонун ҳам талаб қилмайди. Уй-жойдан фойдаланиш тўғрисида мулкдор билан келин ўртасида уйдан фойдаланиш бўйича шартнома тузиш лозимлиги тўғрисида ҳозирча қонунда

бирон-бир норма мавжуд эмас.

Шунинг учун ҳам судларда уйга киритиб қўйиш тўғрисида даъво аризаси кўрилганда, келин мулкдорга тегишли бўлган уйнинг қайси қисми ёки хонасидан фойдаланиши мумкинлигини аниқлашда муаммо пайдо бўлади.

Кейинги пайтларда эр тарафнинг оиланинг молиявий оғирлигини кўтариш ва бошқа жавобгарликлар борасидаги масъулият ҳисси йўқолмоқда. Наридан бора, бир дона никоҳ узугини бериб, бировнинг боқиб катта қилган қизига уйланиш шахс бўлган-бўлмаган нарса учун уни ҳайдаб, яна уйланиш пайида бўлмоқда.

Оқибатда, битта-иккита боласи билан ажрашган ёш аёл отасиникига қайтиб боришга мажбур бўлмоқда. У ерда эса, яна янги муаммолар пайдо бўлиши турган гап.

Фикримизча, оила, янаям аниқроғи аёл ва норасида фарзандларнинг манфаатидан келиб чиққан юқорида қайд этилган ҳолатларни тартибга солувчи қонун нормаларини қайтадан кўриб чиқиш билан бирга янги нормалар ҳам жорий қилиш учун етарлича асослар бор.

Никоҳ мустаҳкам бўлишини таъминлаш мақсадида, авваламбор, Оила кодексига «Оила бошлиғи» деган алоҳида боб киритилиб, унда оила бошлиғининг ҳуқуқ ва мажбуриятлари, жавобгарлиги аниқ тарзда мустаҳкамланиши керак.

Масалан, отанинг бола олдидаги вазифаларига болани тарбиялаш, уни тарбияси устидан назорат қилиш, ўқитиш ёки бирон-бир касбни эгаллашга йўналтириш, вақти келганда у учун уй ёки алоҳида хона қуриш, шу турар жойни фарзандининг номига қонуний расмийлаштириш ва шу уйга ўғлини

уйлантириш каби мажбуриятларни юклаш лозим.

Бундан ташқари, оила бошлиғи оила бюджети учун жавобгарлиги, оиланинг барча аъзолари у билан ҳар бир ишда маслаҳатлашишга мажбурлиги ҳам қонунда қайд этилиши керак.

Никоҳдан олдин келин тушадиган хона ёки уй куёв ва келиннинг номига тенглик асосида расмийлаштирилиши ва бу қоида никоҳ тузиш шартларидан бири сифатида қабул қилиниши керак.

Қонуннинг асл мазмуни оила бошлиғининг ўз масъулиятини сезишига қаратилган бўлиши лозим. Масалан, ўғил уйлантирмоқчи бўлган ота-она олдиндан ўз тайёргарлигини кўриб бориши, ёш оилага бошланғич тарзда шароит яратиши, улар яшайдиган уй-жой тайёр ҳолда бўлиши лозим. Акс ҳолда ёшларга ўз вақтида шароит яратилмагани боис, жамиятда қари қиз ва қари йигитларнинг сони ортиши ва бунинг оқибатида жамият ҳам, яқка шахслар ҳам зарар кўриши мумкин.

Мақсад — жамиятнинг асосий пойдевори ҳисобланган оилани тинч-тотув ва фаровон бўлиши учун зарур шарт-шароитлар яратиш, бугунги кун талабларини ҳисобга олган ҳолда қонунчилик ва норматив-ҳуқуқий базани янада такомиллаштириш, амалдаги қонун ҳужжатларига оила институтини ривожлантириш ва такомиллаштиришга қаратилган зарур ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш, янги қонунлар, қоида ва нормаларни ишлаб чиқиш масаласига жамиятимиз эътиборини янада кучайтиришдир.

З. ИСМАТУЛЛАЕВ,
ҳуқуқшунос